

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, 632 групи
Рудько Ірина Володимирівна
Керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент **Богданюк А.М.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1.	Сутнісна характеристика проблеми обдарованості дитячої особистості у наукових дослідженнях	7
1.2.	Психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку як сенситивного періоду виявлення та розвитку обдарованості дитини	14
1.3.	Специфіка індивідуальної роботи з обдарованими учнями початкової школи	28
	<i>Висновки до першого розділу</i>	40
РОЗДІЛ 2.	ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ	42
2.1.	Зміст індивідуальної роботи з обдарованими учнями початкових класів в умовах закладу загальної середньої освіти	42
2.2.	Способи організації індивідуальної роботи з дітьми молодшого шкільного віку	52
2.3.	Основні методичні аспекти організації індивідуальної роботи з обдарованими учнями початкових класів	77
	<i>Висновки до другого розділу</i>	83
ВИСНОВКИ		85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		87
ДОДАТКИ		95-
		107

ВСТУП

Актуальність дослідження. Глобальні соціально-економічні перетворення в сучасному суспільстві виявили потребу в людях творчих, активних, неординарно мислячих, що здатні нестандартно вирішувати поставлені завдання та на основі критичного аналізу ситуації формулювати нові перспективні задачі.

Проблема раннього виявлення та навчання талановитої молоді пріоритетна в сучасній освіті. Від її вирішення залежить інтелектуальний та економічний потенціал держави. На сучасному етапі розбудови освіти можна спостерігати підвищений інтерес до проблем обдарованості, її виявлення, навчання та розвитку обдарованих дітей, проблемам підготовки педагогів до роботи з ними.

У державних документах про діяльність загальноосвітніх закладів середньої освіти підкреслюється, що вирішення проблеми формування творчої особистості, розвиток здібностей та обдарувань юного громадянина значною мірою залежить від учителя, творча діяльність якого стає міцним засобом формування і розвитку здібностей та обдарованості школярів. Гуманізація та демократизація педагогічної праці, спрямованість її на розвиток особистості дитини сприяють створенню мережі нетрадиційних типів шкіл, розробці альтернативних систем освіти, авторських методик навчання. Проблема виявлення і розвитку обдарованих дітей вимагають сьогодні від учителя вміння працювати в творчому режимі, нестандартних напрямках, постійно удосконалювати професійну діяльність, створювати свою творчу лабораторію, опановувати специфічними формами і методами роботи з обдарованими дітьми у навчально-виховному процесі.

Аналіз професійної діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл свідчить про те, що вони не завжди підготовлені до роботи з обдарованими дітьми: додержуються, як правило, авторитарного стилю керівництва навчально-

виховним процесом, не володіють методиками виявлення сфер обдарованості учнів, не враховують особливості дітей, не сприяють індивідуально-особистісному розвитку кожної дитини. Це значною мірою зумовлено тим, що професійно-педагогічні знання, яких набувають майбутні вчителі в закладах вищої освіти, не враховують проблему підготовки до роботи з обдарованими дітьми.

Обдарована особистість є великою цінністю суспільства. Відтак, освіта обдарованих виступає об'єктивним гарантом його подальшого соціально-економічного й культурно-політичного розвитку. Відповідно актуалізується гуманітарна корекція сфери освіти, переглядаються її концептуальні та методологічні засади, уможлиблюється її реформування і дотичні до нього зміни у вихованні особистості в напрямі орієнтування на її різносторонній потенціал, розвиток обдарованості й таланту.

Стан дослідження проблеми. Предметом спеціального наукового пошуку освіта обдарованих виступила з першої третини ХХ століття, коли вчені різних країн світу розглядали її як особливий і невід'ємний компонент розвитку загальної освіти й освітнього простору загалом. В освітніх системах країн Європи, Америки й Азії її не декларували, а забезпечували перманентний поступ як реального фактора прогресу суспільства з метою досягнення благополуччя громадян. Відповідно сутність навчання й виховання обдарованих дітей полягала в доведенні рівня впливу традиційних освітніх інститутів до мінімального. Стимулювались самоосвіта, неформальна освіта, впровадження інформаційних технологій, цікавих проектів та ініціатив.

Основні теоретичні питання, пов'язані з проблемою виявлення і розвитку обдарованих школярів, висвітлено в науковій літературі багатьма вченими, зокрема в ряді психолого-педагогічних студій С. Рубінштейна, Дж. Фріман, А. Савенкова, В. Чудновського, Н. Шумакової та ін., де відзначається, що обдарованість – це швидше приховані потенційні можливості особистості, цілісний вияв яких можливий завдяки наявності в педагога великого досвіду та спеціальних знань з цього питання.

В останні роки Української державності серед завдань реформування системи освіти одне з провідних місць посіла проблема формування нової генерації національної еліти. Сьогодні під керівництвом академіка В.О. Моляко та його послідовників О.І. Кульчицької, М.А. Гнатка, О.Л. Музики та ін. в Україні створено вітчизняну наукову школу, яка займається дослідженням проблеми обдарованості та розвитком творчого потенціалу дитячої особистості.

Отже, актуальність проблеми обдарованості дитини, потреба індивідуального підходу до неї та особливості індивідуальної роботи з дітьми означеної категорії і визначили вибір теми нашого наукового дослідження: «Особливості індивідуальної роботи з обдарованими дітьми».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості організації індивідуальної роботи з обдарованими дітьми.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність дефініцій проблеми дослідження у науковій літературі.
2. Охарактеризувати психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку як сенситивного періоду розвитку обдарованості дитини.
3. Обґрунтувати специфіку та особливості індивідуальної роботи з обдарованими учнями в умовах закладу загальної середньої освіти.
4. Розкрити основні методичні аспекти організації індивідуальної роботи з обдарованими молодшими школярами.

Об'єкт дослідження – обдаровані учні початкової школи.

Предмет дослідження – особливості індивідуальної роботи з обдарованими молодшими школярами.

Для розв'язання поставлених задач та мети використано такі **науково-педагогічні методи дослідження:** *теоретичні* (вивчення й аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з теми дослідження; синтез, узагальнення одержаної інформації з метою дослідження сутності й особливостей виховання обдарованої дитячої особистості; вироблення

висновків); *емпіричні* (констатувальний експеримент, спостереження, опитування, анкетування, тестування з метою дослідження рівня виховання обдарованих дітей молодшого шкільного віку, а також педагогічних умов і рівня готовності вчителів початкових класів до виховання обдарованих молодших школярів); *математичні* (методи обробки даних, графічне подання результатів експерименту з метою встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження).

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних основ виховання обдарованої дитини як психолого-педагогічної проблеми, а також виявленні особливостей виховної роботи вчителя з обдарованими учнями початкової школи на основі традицій української народної педагогіки.

Практична значущість роботи – у можливості використання теоретичних основ дослідження студентами та викладачами вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації у науковій та навчально-виховній діяльності; учителями початкових класів в освітньому процесі початкової ланки освіти; а також у власній педагогічній діяльності.

Структура дипломного дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутнісна характеристика проблеми обдарованості дитячої особистості у наукових дослідженнях

У сучасних умовах навчально-виховного процесу все більшого значення набуває вивчення та використання індивідуальних особливостей дітей. Сьогодні завдання освіти спрямовані вже не на оволодіння постійно зростаючим обсягом знань, а більшою мірою на розвиток здібностей й пізнавальних інтересів учнів, підвищення їх активності у пізнавальній та практичній діяльності. Ефективність такої виховної роботи залежить, насамперед, від ступеня індивідуалізації пізнавальної діяльності, що забезпечує відповідність вимог до кожного учня його можливостям.

У нашій країні недостатньо уваги приділено вивченню розробці питань побудови процесу навчання і виховання, природи здібностей і обдарованості дітей, які були б спрямованими на всебічний розвиток природних задатків. Це пов'язано з тим, що протягом 30-80-х рр. ХХ ст. в СРСР панувала ідеологія знеособленого усередненого підходу. Прихильники цієї позиції називають такий підхід ідеєю рівних можливостей. Однак останнє передбачає якнайповніше розкриття всіх можливостей кожного, і аж ніяк не однакові результати.

Впродовж років існування незалежної Української держави ситуація суттєво змінилася. Адже, серед завдань реформування системи освіти провідне місце посіла проблема формування нового покоління національної еліти. Сьогодні під керівництвом академіка В.А. Моляко та його послідовники А.І. Кульчицька, М.А. Гнатка, О.Л. Музика та ін. В Україні створено національну наукову школу, яка займається вивченням проблеми обдарованості та розвитку творчого потенціалу особистості. Таким чином, сьогодні зростає інтерес до виховання й навчання обдарованих дітей. Саме

тому робота з творчою особистістю, зокрема з тими дітьми, які виділяються, передусім, підвищеним рівнем розумового розвитку, є основним напрямком інноваційних навчальних закладів, тобто гімназій, ліцеїв та ін... Але багато талановитих і здібних дітей навчається в загальноосвітніх закладах. Тому необхідно розробити принципи, стратегію, етапи, організаційні, структурні, соціальні, психологічні, наукові методичні, управлінські аспекти роботи з талановитими, обдарованими, та здібними дітьми в рамках загальноосвітнього навчального закладу, що не передбачає переведення учнів до спеціалізованих шкіл і класів.

Проблема обдарованості вже досить тривалий час перебуває в центрі уваги психологів і педагогів. Перші кроки у вирішенні цього питання були зроблені в другій половині XIX ст., коли вийшла книга Ф. Гальтона «Спадковість таланту. Його закони і наслідки» (1869). Сьогодні проблема виховання обдарованої людини є невід'ємною частиною життя суспільства, нагальною потребою сучасного етапу розвитку людства, адже, від її вирішення залежить подальший розвиток нашої цивілізації. до певної міри. Саме тому розвиток творчих здібностей людини набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль науковців, педагогів, громадськості всіх країн. Для України прагнення до статусу розвиненої, правової та демократичної держави, створення системи розвитку обдарованої особистості є передумовою досягнення успіху на цьому шляху. Тепер від того, наскільки ефективно будуть реалізовані інтелектуальні, творчі здібності її народу, кожного громадянина, залежить сама доля України. Тому велике значення має науково-педагогічне вирішення цієї проблеми, зокрема, прояв і розвиток здібностей і таланту кожної дитини, «вивчення теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді, а також як удосконалення процесу підготовки вчителя до виконання поставлених завдань» [14]. Талановиті діти – це величезне людське багатство, безцінне національне багатство. Сам факт їхнього існування гарантує гідне існування людства. Кожна дитина обдарована по-своєму. Щоб зберегти

національне багатство, примножити його та використати з максимальною користю, необхідно навчитися допомогти особистості знайти себе й правильно оцінити, дбайливо підтримувати її розвиток.

Нова українська школа має забезпечити «...всебічний розвиток особистості людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її нахилів, здібностей, обдарувань і талантів. В Україні прийнято ряд законів і програм (зокрема, Закон України «Про освіту», Національну програму «Діти України», Програму розвитку обдарованих дітей та молоді, Указ Президента України). Україна про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді» [12]. Метою є формування цілісної, саморегульованої системи виявлення та підтримки обдарованої молоді; розвиток та реалізація її здібностей; стимулювання творчої праці учнів, студентів, викладачів та викладачів ЗВО; активізації навчальної та пізнавальної діяльності молодого покоління; формування резерву для вступу до закладів вищої освіти, магістратури та аспірантури; підготовка науково-педагогічних та науково-технічних кадрів (див. додатки А, Б, В). Така робота щодо реформування вищої освіти в нашій державі повинно здійснюватися у певних напрямках, серед яких пріоритетними визначено:

- необхідність створення державної системи відбору та підготовки талановитої молоді, розробки та впровадження механізмів її державної підтримки. Наголошується на необхідності вдосконалення та розвитку вітчизняних традицій пошуку, підтримки та розвитку обдарованих дітей та молоді; сприяння залученню їх до участі у всеукраїнських та міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо.

- необхідність забезпечення рівного доступу до освіти дітей та молоді з особливими потребами шляхом забезпечення варіантності здобуття основної освіти згідно здібностей й індивідуальних можливостей. Саме для цього передбачається створення цілісної багаторівневої системи закладів різних типів і форм власності для забезпечення розвитку здібностей, талантів і

обдарувань дітей та молоді, а також індивідуалізації навчання обдарованих учнів та учнівської молоді.

- необхідність залучення до освітньої сфери найкращих інтелектуальних і духовних сил суспільства. Водночас визнається, що в системі педагогічної освіти повільно впроваджуються багатоваріантні моделі та програми здобуття педагогічної освіти; для роботи з обдарованими дітьми в навчальних закладах нового типу диференційована підготовка педагогічних працівників не передбачена.

Проблема обдарованості має кілька аспектів, зокрема:

- а) визначення поняття «обдарованість»;
- б) виявлення обдарованих дітей;
- в) аналіз сфер життя чи наукових сфер, де реалізується обдарованість як специфічний «вимір» особистості;
- г) робота з обдарованими дітьми;
- д) місце обдарованої особи в суспільстві;
- е) аналіз обдарованості в рамках дихотомії «природне-штучне», який має визначити, чи є обдарованість переважно сформованим, генетично обумовленим явищем, чи може вона сформуватися;
- є) вироблення «психолого-педагогічної ідеології» певного гіпотетичного спрямування у вихованні й навчанні учня, що забезпечує розвиток обдарованості, якщо її реально сформувати[15].

Аналіз останнього аспекту є найбільш доцільним, оскільки мова йде і про варіанти розробки такої методики, яка б розкрила обдарованість дитини та сприяла її формуванню. Дехто з педагогів зумів досягти значних успіхів у розвитку здібностей дітей, у розробці провідних технологій навчання та виховання. Але кожна з цих технологій не призвела до пріоритетної педагогічної концепції. Причину того, що в процесі «природного відбору» систем педагогічного досвіду жодна з них не набула характеру провідного акту, частково важко виразити з точки зору педагогічної теорії, а тому важко зрозуміти її механізми. , щоб перейнятися його духом.

На рубежі ХХ-ХХІ ст. виникли нові риси світової цивілізації, які пов'язані з функціонуванням постіндустріальних суспільств, інформаційними технологіями, глобалізаційними процесами, що дає можливості стверджувати про формування нецивілізації–ноосферно-космічної. Проте, найбільших успіхів досягнуть ті держави, що мають високо кваліфіковані кадри у високих технологічних галузях.

Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виступає на перший план у державній політиці, зумовлюючи пошук, навчання та виховання обдарованих дітей та молоді, стимулюючи творчу працю, охороняючи таланти.

Законом України «Про освіту» передбачено створення класів з поглибленим вивченням окремих предметів або ж початкової допрофесійної підготовки (профільні класи), спеціалізованих гімназій, шкіл, ліцеїв, коледжів, навчальних груп, об'єднань з метою розвитку здібності, таланти і талант дітей. Держава підтримує та заохочує найбільш обдарованих дітей (виділяє стипендії, направляє їх на навчання та стажування у провідні вітчизняні та зарубіжні освітні центри) [45].

Обдарованість – це індивідуальна потенційна своєрідність нахилів людини, завдяки якій вона може досягти значних успіхів у певній сфері діяльності.

У педагогіці виділяють кілька видів обдарованості: раціонально-мислення (необхідне науковцям, політикам, економістам); образно-художні (необхідні дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам); раціонально-образні (необхідні для істориків, філософів, педагогів); емоційно-чуттєвий (необхідний режисерам, письменникам).

Російський педагог Ю. Гільбух розрізняє загальну (розумову) і особливу (художню, соціальна, спортивна) обдарованість.

Кожен тип охоплює кілька типів обдарованості, і кожен тип трактується як особливі здібності.

У загальноосвітній школі важливо правильно організувати роботу вчителя з обдарованими дітьми, не лише створюючи необхідні умови для їх розвитку, а й психологічно підготувати їх до наполегливої праці та самоосвіти.

Обдаровані діти – це діти, які в ранньому віці виявляють здатність до певних видів діяльності. Вони відрізняються серед однолітків яскраво вираженими здібностями досягати результатів на якісно високому рівні, що перевищують певний умовний «середній» рівень, їхні успіхи не випадкові, а постійно проявляються.

Для обдарованих дітей характерний відносно високий розвиток мислення, міцне запам'ятовування навчального матеріалу, розвинені навички самоконтролю в навчальній діяльності, висока працездатність, для них характерна розумова висока активність, підвищена схильність до розумової діяльності, ексцентричність, свобода, багатство уяви, сформованість різноманітних видів пам'яті, швидкість реакції, здатність до сумнівів і наукового осмислення тих чи інших явищ, стереотипів.

Вони завжди виявляють уважність, зібраність, готовність до напруженої праці, розвиваючись у працьовитості, у потребі працювати невтомно, без відпочинку. Їхнє мислення відрізняється високою працездатністю (продуктивністю). Коло їх пізнавальних інтересів не обмежується однією проблемою, воно постійно розширюється, що є стимулом для розумової діяльності[18].

Ось тому учні повинні мати сприятливі моральні й психологічні умови для активної навчальної діяльності, виконання роботи великого обсягу та інтенсивності.

Соціальний та психолого-педагогічний підходи до визначення сутності «природи» обдарованості відрізняються певною неоднозначністю; ми виходимо в наших дослідженнях з теорії здібностей і обдарованості Б.М. Теплов, Н.С. Лейтес, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко.

Здійснений аналіз наукових досліджень науковців дає можливість виявити структурні типи обдарованості дитини й сформулювати розуміння їх сутності. Так, «обдарованість можна розглядати як високий розвиток здібностей людини, що дозволяє їй досягати особливих успіхів у діяльності. Загальна обдарованість – високий розвиток інтелектуальних здібностей при достатньому обсязі знань» [22].

Творча обдарованість – високий розвиток творчих здібностей, нахилів і прагнень до творчої праці.

У нашому дослідженні зазначаємо, що обдарована дитина – «це дитина, яка виділяється серед своїх колег яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів на якісно високому рівні, що перевищує певний умовний «середній» рівень» (за В.О.Моляко).

Аналізуючи різні підходи до визначення сутності природи обдарованості, ми узагальнюємо, що якості обдарованості дитини проявляються і розвиваються насамперед у творчій діяльності і це зумовлено мотивацією навчальної діяльності, характерологічними та індивідуальними особливостями дитини. прояв обдарованості. Готуючи вчителя до роботи з обдарованими дітьми, необхідно конкретизувати індивідуальні риси особистості прояву обдарованості, сукупність яких визначає його творчі здібності, на розвиток яких педагог має приділяти увагу у навчально-виховному процесі.

У дослідженнях А.М. Матюшкін, В.А.Моляко виділяє творчі риси особистості, які й характеризують спрямованість на творчу діяльність.

Серед них – адекватна Я-концепція, тяга до творчого процесу, сміливість, незалежність, готовність ризикувати, ініціатива, відданість, наполегливість, працьовитість, самовимогливість, спостережливість, енергійність, самовідданість, емоційна активність, вміння розпізнавати. суперечності, критичне мислення, розвинена інтуїція та інші (усього більше 60 якостей).

1.2. Психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку як ефективного періоду виявлення та розвитку обдарованості дитини

Однією з проблем сучасної психолого-педагогічної науки є виявлення обдарованих дітей і подальший розвиток їх здібностей та талантів. І чим раніше розпочинається розвиток здібностей й талантів, тим більшає шансів на їх максимальний розвиток, саме тому так важливо зясувати обдарованість дітей на ранньому етапі.

Виявлення обдарованості ускладнюється багатозначністю розуміння самого терміну «обдарованість» й відсутністю фактора чи групи факторів, які б були визначені як компоненти обдарованості.

Незважаючи на те, що в сучасній науці існує більше сотні визначень поняття «обдарованість», достовірного та прогностного тесту для виявлення цього явища досі не створено. Це пов'язано з регулярною трансформацією цього поняття у зв'язку із розвитком суспільства, ускладненням змісту, мінливістю критеріїв його оцінки.

Керол Текс, досліджуючи талановитих дітей, виділяє три взаємопов'язані критерії: прогресивний когнітивний розвиток, розумовий розвиток і фізичні дані. Проте можна зазначити, що бувають випадки, коли у дітей не спостерігається інтенсивного розвитку трьох компонентів, але швидко й успішно засвоюють знання, набувають необхідних умінь та навичок [11, с.10].

Л.С. Виготський має високий рівень розвитку здібностей, розглядає його як швидкість переходу із зони розвитку найближчого в зону актуального розвитку.

На думку Д.Векслер IQ є найважливішим показником обдарованості, його значення необхідно досягти. Проте коефіцієнт інтелекту не впливає на рівень розвитку здібностей в художній діяльності [11, с. 11].

Гілфорд, Б.Теплов вважають, що обдарованість можуть виявити лише професійно підготовлені люди, які дотримуються наступних основних параметрів:

- рівень розвитку здібностей;
- вже продемонстровано потенційні можливості для досягнення високих результатів і досягнень в одній чи кількох галузях (інтелектуальній, академічній, мистецькій тощо).

Тому, щоб з'ясувати рівень обдарованості, доцільно аналізувати здібності в різних сферах:

- інтелектуальні;
- навчальні досягнення;
- спілкування та лідерство;
- художня діяльність;
- мотор.

Розглянемо для прикладу основні показники здібностей дітей у різних сферах діяльності: так, обдарована дитина з інтелектуальною сферою обдарованості відрізняється спостережливістю, гостротою мислення, винятковою пам'яттю, виявляє різнобічну допитливість, часто повністю занурюється в роздуми, охоче й легко навчається, відрізняється вмінням послідовно й логічно висловлювати багато чого, що є недоступним для однолітків [27, с. 10].

Сферою навчальних досягнень є успіхи в оволодінні читанням, математикою, природознавством.

а) читання – дитина багато та часто читає, використовує багатий словниковий запас й складні синтаксичні конструкції; розуміє та швидко запам'ятовує все прочитане; здатний тривалий час утримувати в пам'яті символи та літери; демонструє вміння читати. Математика: дитина проявляє інтерес до обчислень, вимірювань, проявляє незвичне для її віку розуміння математичних співвідношень, демонструє легкість сприйняття та запам'ятовування математичних символів; часто використовує математичні навички та поняття за межами математики на уроці;

б) наука – дитина уважна до предметів і явищ; виявляє інтерес або виняткову здатність до класифікації; може тривалий час орієнтуватися на

об'єкти, пов'язані з природою; часто запитують про походження або функції предметів; демонструє похилий вік розуміння причинності; добре запам'ятовує абстрактні поняття [27, с. 11].

Дитина з творчою сферою обдарованості є дуже допитливою, проявляє самостійність і оригінальність, висловлює оригінальні ідеї [23, с.9].

Дитина, яка має сферу спілкування, добре адаптується до нових ситуацій; перебування в оточенні незнайомих людей зберігає впевненість у собі; схильний контролювати ігри та діяльність інших; легко спілкується з однолітками та дорослими; бере на себе відповідальність, а інші діти часто звертаються за порадою та допомогою.

Велика відповідальність лежить на тих, хто працює з дітьми, хто визначає обдарованість у її ранніх проявах. Ця робота вимагає не тільки спеціальних знань, а й досконалого володіння сучасними методиками діагностики. Пошук та виявлення обдарованих дітей передбачає визначення рівня обдарованості за методиками з обов'язковою участю психологів, вчителів, батьків, з використанням не лише тестових методів, а й методів спостереження, анкетування поведінки та аналізу продуктів життєдіяльності. діяльність учнів [див. Додаток В, С].

Виявлення обдарованих і талановитих дітей – досить тривалий процес, пов'язаний з динамікою розвитку дитини. Його реалізація неможлива лише однією процедурою. Важливо правильно підібрати методи виявлення здібностей і спостерігати за успіхами дітей у процесі навчання.

Найчастіше обдарованість дитини першими помічають у родині. Дослідження підтверджують, що часто діти приховують свої здібності, якщо еталонні дорослі не оцінюють їх належним чином. Бувають випадки, коли обдарованість залишається непоміченою, і іноді батьки просто не згодні з тим, що «їхню дитину вважають обдарованою. Багато батьків просто не готові виховувати обдаровану дитину. А в деяких випадках батьки бачать обдарованість там, де її немає. Процес виявлення обдарованих дітей серед дошкільників школи раннього творчого розвитку проходить у кілька етапів»

[15].

На першому етапі проводиться опитування батьків та близьких родичів для збору інформації про успішність дітей у певній діяльності. Отримана інформація аналізується психологом та вчителями.

На другому етапі безпосередньо діагностується творчий потенціал дитини. Звичайно, обдаровані діти не схожі між собою і вимагають підвищеної уваги з боку фахівців. Доцільно використовувати комплексну діагностику, яка включає ряд процедур оцінювання, зокрема групове та індивідуальне тестування, рекомендації педагогів та батьків. Діти, обдаровані в інтелектуальній сфері, відрізняються спостережливістю, надзвичайною пам'яттю, добре розвиненими процесами мислення. Такі діти знають набагато більше за своїх однолітків, вони вміють чітко висловлювати свої думки [32, с. 52].

Діти, обдаровані у сфері спілкування та лідерства, відрізняються «ініціативністю, впевнено почуваються серед однолітків та дорослих. Якщо у дитини переважають художні здібності, він проявляє схильність до малювання або музики, психологічне тестування спрямоване на оцінку ступеня емоційної стійкості та рівня невротизму, оскільки ці діти часто відрізняються від інших високою вразливістю і вимагають особливої уваги з боку дорослих. розкріпачення поведінки, вміння знаходити нестандартні рішення.

Обдарованість дітей у руховій сфері виявляється у високому ступені їх психомоторних реакцій, спритності, значній фізичній силі, витривалості» [30, с.38].

Для обдарованих дітей характерна підвищена вразливість і чутливість до оточення. У порівнянні з дітьми із середніми здібностями вони гостріше реагують на неправильне ставлення до них, одноманітне середовище. Вони характеризуються невідповідністю між конкретними досягненнями і потенційними можливостями. Чимало дітей виявляють високий ступінь обдарованості не в одній сфері, а в кількох. До кожної дитини потрібен індивідуальний підхід [див. Додаток С, D].

Центром концепції розвитку закладів освіти нового типу є особистість творча, робота з дітьми, які виділяються, насамперед, підвищеним рівнем розумового розвитку [4, с. 45].

У нашій країні більший і зрозумілий ентузіазм до соціального інтелекту. Ми іноді називаємо цих дітей обдарованими дітьми.

«Обдаровані діти – це діти, які різко виділяються з середовища однолітків психічним розвитком, що є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов для виховання» [3, с. 195].

Часто в спілкуванні можна почути вислів «талановитий, обдарований учень». Іноді ці слова вживаються як взаємозамінні, але ці поняття не слід ототожнювати.

«Обдарованість – це сукупність здібностей, що дозволяють особистості досягати значних результатів в одному або кількох видах діяльності, що є цінними для суспільства. Ця якість формується і виявляється в діяльності» [11, с. 10]. Талановита людина – це той, хто має дуже високий рівень здібностей до будь-якої спеціальної діяльності (музичної, художньої, літературної, технічної, спортивної), і ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватись у конкретних суспільно значущих процесах. , звісно, вносяться ще дві ознаки: наявність виявленого творчого елемента та домінування вроджених якостей [12, с. 55].

Існує три категорії обдарованих дітей (за М.С. Лейтесом):

- «з раннім розумовим усвідомленням»;
- «з прискореним розумовим розвитком»;
- «з прискореними ознаками нестандартних здібностей» [12, с.55].

Студенти з ранньою розумовою реалізацією — це учні, які при нормальному рівні інтелекту мають особливі «притягнення», інтерес до певного навчального предмета (у будь-якій галузі науки чи техніки). Такий учень (часто, починаючи з середніх класів) захоплюється математикою, фізикою, біологією чи мовою, літературою, історією [Додаток Г].

Учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових

умов різко відрізняються високим рівнем інтелекту, особливо це помітно в молодших класах. На думку психологів, прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний з великою розумовою активністю, з пізнавальною високою потребою [11, с.9].

У «своєму» предметі таку дитину, значно випереджаючи однолітків, можна виділити легкістю, з якою йому дається специфіка матеріалу, глибиною зацікавленості. Уроки з інших предметів можуть обтяжувати їх.

Учні з індивідуальними ознаками нестандартних здібностей не виділяються своїми психічними особливостями, не випереджають своїх однолітків у загальному розвитку інтелекту і не демонструють яскравих успіхів з окремого навчального предмета, але відрізняються особливими якостями індивідуально-психологічного процесів. певні предмети, багатство уяви або здатність спостерігати). Серед таких школярів є учні з важким характером, самостійні, вперті, недостатньо контактні.

Отже, можна зробити висновок, що обдаровані діти виявляються найбільш яскравими в таких сферах діяльності: інтелектуальна, навчальна, творчість (творчість), спілкування та лідерство, у різних видах діяльності та руховій сфері.

Аналіз наукових досліджень обдарованості свідчить про те, що більшість дослідників воліють навчати дітей у традиційних освітніх умовах, використовуючи ряд традиційних та інноваційних методів. У методиці навчання обдарованих учнів має переважати пошуково-дослідницький напрям і створення умов для створення творчих ідей, розвитку творчості. Сьогодні практично в кожному загальноосвітньому навчальному закладі існує своя система роботи з обдарованими учнями, яка розкриває загальні положення, принципи та шляхи вирішення цієї проблеми. Така система створена на основі власних психологічних та педагогічних досліджень, а крім того – з використанням досвіду навчальних закладів. Основна мета, безумовно, – «розвиток обдарованості учнів, створення умов для максимального розкриття талантів і обдарувань дитини,

визначення стратегії, принципів, етапів психологічного та науково-методичного забезпечення реалізації цю систему роботи. Як і будь-яка інша система, система роботи з обдарованими учнями має бути орієнтована на кінцевий результат. Як правило, така система передбачає побудову моделі обдарованості, де розкриваються всі структурні та змістові компоненти. На сучасному етапі існує кілька підходів до визначення обдарованості» [4; 40].

Вчені розглядають це як [4; 40]:

- «високий рівень здібностей особистості» (В. Дружинін, Н. Лейтіс);
- «якісне перетворення здібностей» (Б. Теплов, В. Крутецький);
- «синонім усіх здібностей людини» (С. Рубінштейн);
- «характеристика ступеня вираженості та своєрідності природних передумов людських здібностей» (Н. Левітов);
- «цілісна характеристика, що об'єднує здібності в конкретну систему» (Б. Коссов);
- «готовність особистості до розвитку в різних напрямках, так звана основа для виникнення і розвитку спеціальних здібностей у різноманітних видах діяльності» (Б. Ананьєв)[4; 41].

Дослідниця О. Кульчицька трактує обдарованість як «вищий рівень досягнень даної дитини в будь-якій діяльності порівняно з іншими людьми» [1; 39]. У практиці світовій значної популярності набула розроблена Дж. Рензулі концепція. Відповідно до цієї концепції, обдарованість – це сукупність трьох характеристик:

- інтелектуальні здібності (перевищують середній рівень);
- творчість;
- наполегливість (мотивація орієнтована на завдання). Загалом обдарованість можна розглядати як систему, що включає такі компоненти:
 - анатомо-фізіологічні задатки;
 - сенсорно-перцептивний блок, що характеризується підвищеною чутливістю;

- інтелектуальні та розумові здібності, що дозволяють оцінювати нові ситуації та вирішувати нові проблеми;
 - емоційно-вольові структури, що викликають довготривалі домінантні орієнтації та їх штучне підтримання;
 - високий рівень виробництва нових образів, фантазії, уяви тощо [3; 16].
- Отже, обдарованість – це здатність людини використовувати свої здібності та нахили, свій розумовий потенціал у практичній діяльності.

До компонентів обдарованості належать такі загальні ознаки: відповідний рівень мотивації; легкість навчання; вміння виробляти нове, оригінальне; прагнення досягти високих творчих результатів. Відповідно, модель повинна включати такі компоненти:

- організаційно-інформаційні;
- психологічний супровід обдарованої дитини;
- робота з педагогічним колективом;
- робота з батьками.

Система роботи з обдарованими учнями зазвичай передбачає організаційно-функціональне забезпечення реалізації Алгоритму роботи та ефективності моделі. Загальношкільні програми, спрямовані на розвиток здібностей і талантів учнів, чітко окреслюють основні моменти організації та змісту навчально-виховного процесу:

- формулювання основних завдань, оновлення змісту та організації освіти, пропонування використання інтегрованого навчання як умови успішної адаптації в сучасному інформаційному просторі;
- орієнтація на дослідницьку та пошукову діяльність учнів;
- розробка та впровадження нових педагогічних технологій для оптимізації й інтенсифікації навчання;
- особливості індивідуального розвитку обдарованої дитини, її основних інтересів та нахилів;
- забезпечення умов для фізичного і морального розвитку учнів. Чіткої структури набуває організація і зміст навчально-виховної роботи, яка, перш за

все, має керуватися основними завданнями національного виховання учнів та індивідуальними програмами розвитку творчої особистості обдарованого учня. Доцільно впровадити в практику навчальної-виховної роботи форми творчо організованого дозвілля школярів.

Система роботи з обдарованими дітьми базується на творчій діяльності педагога та активній життєвій позиції, емоційній стійкості, цілеспрямованості, адекватній самооцінці, умінні правильно оцінювати успішність учнів, знанні особливостей вікових особливостей. розвиток дітей, високий рівень знань з предмету, використання інноваційних методів, почуття гумору, педагогічний такт, наявність організаторських та комунікативних здібностей. Але безумовною запорукою успіху в роботі педколективу з обдарованими учнями є сприятливий психологічний клімат і співпраця педагогів, батьків і учнів. Навчально-виховна діяльність у закладах освіти базується на позитивних емоціях, стимулюючи та спонукаючи учасників навчального процесу до пізнавальної діяльності на базі створення ситуації успіху під час уроку та в позаурочній діяльності. Система роботи з обдарованими учнями передбачає:

- задоволення потреб обдарованих школярів у поглибленому вивченні навчальних дисциплін;
- створення умов для різнобічних пізнавальних інтересів учнів і для розвитку здібностей, які виявлені у певній сфері діяльності;
- запобігання розвитку у обдарованих дітей переоцінки власних можливостей, втрати цікавості до навчання. З такими учнями у роботі ефективними є групові та індивідуальні заняття в аудиторії та позаурочний час, факультативи. Важливе місце у роботі з обдарованими дітьми займає соціальний та психологічний супровід, зокрема: розробка психодіагностичних засобів (тести, анкети тощо)) з метою виявлення і надання необхідної підтримки обдарованим учням; також – створення банку даних зі змістовними характеристиками обдарованих дітей; розробка та реалізація освітніх індивідуальних програм. У зв'язку з цим, впровадження системи роботи з обдарованими дітьми передбачає створення ефективної моделі навчально-

виховного процесу, покликаної розвивати здібності та таланти учнів.

Отож, організація роботи з розвитку здібних і талановитих учнів відбувається поетапно:

- діагностичний етап (виявлення тих дітей, які мають здібності до певних видів діяльності, відрізняються нестандартним мисленням і творчим підходом до вирішення завдань);
- формуючий етап (створення умов для інтелектуального, фізичного, повноцінного, морального розвитку обдарованих дітей);
- мотиваційно-стимулюючий етап (стимулювання дітей до саморозвитку й самовдосконалення).

Так, психологи досить часто використовують психодіагностичні методики, які допомагають оцінити розвиток дитини, її креативність, інтелект (тести Айзенка, Кеттела, Торранса, Векслера, STRR та ін.). Однак результати тесту не завжди можуть повністю продемонструвати обдарованість. Це пов'язано з низкою суб'єктивних факторів від умов тестування до стану респондента на момент тестування. Враховуючи це, психодіагностичні дані доцільно доповнити інформацією батьків, класних керівників, вчителів-предметників, та даними спостережень за обдарованим учнем. Одним із завдань є психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованої дитини. діяльності школи з виявлення та підтримки обдарованої молоді. Створення програми психологічного супроводу зумовлено підвищеною увагою до проблем особистості, особливо талановитої та талановитої, та проблемою в такій системі навчально-виховного процесу, в якій учень, як неповторна і неповторна особистість, стає активним суб'єктом навчання і виховання.

Упроваджуючи таку програму, шкільна психологічна служба впроваджує технології виявлення і найбільш ефективні методи виховання і навчання дітей з високим рівнем здібностей. Програма завжди передбачає покращення середовища, що створює умови для розвитку творчого потенціалу та гармонійного розвитку особистості.

Дослідники І. Зарецька та Чернер С. виділили три фактори, що впливають

на ефективність здійснення педагогічного супроводу обдарованих учнів.

- Перший – особистісні, суб'єктивні установки вчителя (потреба вчителя в особистісному саморозвитку; позитивне ціннісне ставлення до себе та дитини; віра в позитивний потенціал особистості; відкритість, емпатія, готовність до діалогу, мотиваційна спрямованість на партнер, емоційна саморегуляція, установка на особисту поведінку;

- Другий фактор відноситься з певними вимогами до професійної діяльності вчителя, а саме: володіння професійними знаннями в педагогічній та психологічній галузі; досконале оволодіння технологіями педагогіки, методами індивідуальної та групової роботи, розвиваюче, студенто-орієнтоване, диференційоване навчання; допомога дитини в розвитку творчого потенціалу, особистісного зростання, постійного аналізу та рефлексії власної професійної діяльності, самоаналізу, готовності до постійного підвищення кваліфікації особистості);

- Третій фактор пов'язаний з організацією професійного середовища, управлінням системою освіти (колектив односторонців; особистісний та орієнтований підхід до організації методичної роботи освітнього закладу); організацією рефлексивного та інноваційного середовища в навчальному закладі, що характеризується відкритістю, довірою, спільною активністю) педагогів і дітей, спільним плануванням, проектуванням навчально-виховного процесу, наявністю зворотного зв'язку стану розвитку, наявних проблем, результатів діяльності учнів і викладачів, забезпечення умов для самоврядування, самоорганізації тощо.

Підбиваючи практичний досвід загальноосвітніх навчальних закладів, можна стверджувати, що в системі роботи з обдарованими дітьми доцільно визначити 2 методи:

- 1) Постійна підтримка інтересу учня до навчального предмета шляхом пропонування рішень нестандартних задач, вивчення позакласного матеріалу, участі в олімпіадах, МАН, олімпіадах тощо;

- 2) Індивідуальний підхід до кожного учня, допомога у самовизначенні та

розвитку особистості, успішна соціалізація.

Взаємодія педагога з обдарованими дітьми має базуватися на таких психолого-педагогічних принципах:

Робота ЗЗСО з обдарованими учнями забезпечує ефективність роботи навчального закладу, формуванню конкурентоспроможної дитини, здатної перетворювати отримані знання в практичну діяльність. Праця з обдарованими дітьми повинна бути спланованою та організованою; передбачає тісну співпрацю вчителя та учнів, залучення батьків до проблем навчання, виховання та розвитку обдарованих учнів. Така система буде ефективною для орієнтації на кінцевий результат.

Нині існує багато формулювань термінів «технологія навчання» та «педагогічна технологія». Загальновизнана концепція технології як побудови навчального процесу за схемою: загальні цілі та зміст навчання - конкретні освітні цілі - організація процесу навчання - оцінка - корекція і корекція цілей і процесу навчання.

Ця діаграма відображає особливості, властиві традиційній організації навчального процесу: упорядкованість процесу навчання за цілями, оцінку результатів. Але властивості педагогічної технології простежуються. Її головною особливістю вважається цілеспрямованість. Будь-яка технологія базується на трьох складових: цілепокладання, цілевиконання, цілепокладання. Однак це не єдина відмінність технології від звичного оформлення навчального процесу. М.Чошанов виділив такі істотні ознаки: діагностичне цілепокладання та результативність, які разом створюють гарантію досягнення мети навчання; рентабельність; вміння створювати резерв часу за рахунок прискорення навчання; алгоритмізація, проєктованість, цілісність та керованість, забезпечення можливості відтворення технології чи окремих її елементів незалежно від кваліфікації викладача; коригування, що передбачає постійний зворотний зв'язок; і візуалізація, придатність для різноманітних медіа.

Вчителям і батькам слід керуватися твердженням В. Сухомлинського про те, що в природі немає безталанної дитини, яка ні на що не здатна. Законом України «Про освіту» передбачено, що для розвитку здібностей, обдарованості та обдарованості створюються спеціалізовані класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, коледжі, а також різного роду виховні групи, асоціації... Держава підтримує та заохочує найбільш обдарованих дітей (стипендії, направлення на навчання та стажування у провідних вітчизняних та зарубіжних освітньо-культурних центрах).

1.3. Специфіка індивідуальної роботи з обдарованими учнями початкової школи

Для сучасної України створення цілісної системи роботи ЗЗСО з обдарованими учнями є передумовою досягнення успіху на шляху розвитку незалежної держави. Цілеспрямована, системна робота в навчальному закладі можлива лише при створенні та поетапному виконанні спеціально розроблених програм пошуку, відбору, навчання, виховання та розвитку обдарованих дітей.

Проблеми розвитку обдарованості досліджували чимало науковців(вітчизняних та зарубіжних): Н. Лейтіс, Б. Теплов, В. Дружинін, С. Рубінштейн, Н. Левітова, О. Кульчицька, Е. Торранс, Дж. Рензуллі, Г. Костюк, О. Матюшкін,Ф. Гальтонта ін.За останні роки в Україні зібрано значний досвід у визначенні поняття «обдарованість», у розробці і реалізації програм з обдарованими дітьми.

Концепція розвитку сучасної школи має бути орієнтована на особистість, індивідуальну роботу з обдарованими дітьми, які відрізняються, насамперед, високим інтелектом, що є наслідком як природних нахилів, так і сприятливих умов навчання. Особливе значення мають централізовані програми пошуку та підтримки обдарованих дітей у загальнодержавному масштабі.

У цьому процесі можна виділити два основних напрямки наукових досліджень:

а) система додаткової освіти для обдарованих дітей в умовах звичайної загальноосвітньої школи;

б) організація нових та підтримка вже існуючих спеціалізованих навчальних закладів, які орієнтовані на роботу з обдарованими дітьми [2; 9].

Досвід і практика суспільного життя свідчать, що високий інтелектуальний потенціал нації є запорукою найбільшого успіху в будь-якій сфері державної діяльності. Тому робота з обдарованими дітьми має особливе значення в системі освіти XXI століття.

Одним із пріоритетних напрямків сучасної освіти є розвиток учнів з потенціалом високих досягнень. Це відображено в таких основних державних постановах:

Концепція загальної середньої освіти, де першим із основних завдань загальноосвітньої школи називають «різноманітний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її нахилів і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і здібностей дитини». потреб» [7].

Законом України «Про освіту» зазначено, що для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей необхідно створювати класи з поглибленим вивченням предметів, спеціалізовані школи, гімназії [6].

Національна доктрина розвитку освіти, тут зазначається, що

«Держава має забезпечити: формування у дітей сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіту та самореалізацію особистості; створення умов для розвитку обдарованих дітей» [8].

Особливої актуальності ця проблема набула в наш час, коли відбувається інтеграція до Європейського співтовариства, створюються умови для спільного освітнього простору та стандартів.

Питання виявлення та організації роботи з обдарованими дітьми в початковій школі досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: К. Брамфіт, П. Горі, Дж. Грем, К. Джонсон, Б. Саймон, Е. Хокінс та інші.

Метою даної статті є визначення особливостей роботи з обдарованими дітьми в початковій школі.

Ю. Бабаєва, А. Доровський, Н. Лейтес дають визначення терміну

«Обдарованість» як [4]:

якісний, оригінальний баланс здібностей, що забезпечують успішне виконання діяльності, що дозволяє компенсувати недолік одних навичок за рахунок інших;

загальні здібності або моменти здібностей, що визначають широту можливостей людини, умови та своєрідність її дії;

сукупність нахилів природних даних, особливість ступеня вираженості та своєрідності природних передумов здібностей.

Розбираються Ж. Годфруа, А. Матюшкін, М. Мотков та ін

«Обдарованість» дитини, як вище, ніж у однолітків у рівних умовах, рівень сприйняття навчання і більш виражені творчі прояви. Поняття «обдарованість» походить від слова «дар» і означає особливо сприятливі внутрішні передумови розвитку. При цьому мається на увазі не тільки високий рівень, а й якесь внутрішнє лідерство, спрямованість розвитку особистості [3, с. 6-7]. Підсумовуючи все вищесказане і покладаючись на владу педагогічного досвіду зазначимо, що під терміном «обдарований» ми розуміємо високий рівень творчого потенціалу, що виражається, насамперед, у високій пізнавальній та переживаній активності особистості. Тому сьогодні одним із завдань кожного вчителя початкових класів є активізація можливостей обдарованих дітей на уроці з урахуванням характеру та механізму творчого розвитку дитини.

На нашу думку, обдаровані діти мають бути об'єктом спеціальних педагогічних та соціальних програм, оскільки найбільші надії на покращення умов життя та розквіт нації пов'язують саме з обдарованою молоддю.

Слід зазначити, що тривалий час школа була орієнтована на дитину з середніми здібностями, а робота з обдарованими дітьми залишалася осторонь. Трансформації, що відбулися у вітчизняній системі освіти за останні десятиліття (переорієнтація на гуманістичні, особистісно-орієнтовані та розвиваючі освітні технології), потребують змін в організації роботи з учнями, які виявляють надзвичайні здібності. Тому зараз виникають навчальні заклади, освітні та соціальні програми, громадські організації та фонди, головною метою яких є виявлення, навчання та розвиток обдарованих дітей.

Зрозуміло, що протягом тривалого часу існували різні погляди на навчання обдарованих дітей: висувалася ідея прискореного навчання, створювались спеціальні школи, профільні класи тощо. Слід зазначити, що в наш час ці починання знайшли своє відображення та втілення в сучасній школі, зокрема в організації шкіл і уроків з математики, мистецтва, гуманітарних та інших нахилів, запровадженні нових навчальних дисциплін (логіка, розвиток продуктивного мислення тощо), створення вихователями-новаторами індивідуальних планів розвитку здібностей дітей.

Останнім часом у світі спостерігається тенденція до відмови від створення спеціалізованих класів для обдарованих школярів, оскільки кожна така дитина переважну частину свого життя проживе в суспільстві, яке складається з людей різних типів. Насправді перевага віддається профільній освіті, це дозволяє не відокремлювати цих дітей від інших учнів, а навчатися разом із такими, як вони, чи навіть більш здібними учнями. Метою навчання учнів 1-4 класів є забезпечення умов для їх інтелектуального, соціального, морального та фізичного розвитку, виховання громадян-патріотів, а також надання базової освіти та підготовка до успішного навчання у школі II та III ступенів. Тому вважаємо, що необхідно створити школу нового типу, яка б забезпечувала реальну індивідуалізацію без ізоляції обдарованих дітей від соціального середовища.

Зрозуміло, що обдаровані діти особливі. Вони незвичайні за характером, за сприйняттям оточення і т. д. Тому лише розуміння вчителем особистісної несхожості обдарованої дитини дає підстави виявити і розвинути її творчий та інтелектуальний потенціал. Тому так важливо співпрацювати педагога та психолога для виявлення таких дітей та вироблення особливого підходу до їх розвитку.

Виявлення обдарованих і талановитих дітей - безперервно процес. Обдарована дитина тільки тоді збільшить свій потенціал, коли вчитель творчий, а навчальний процес цікавий, різнобічний та ефективний. На молодшому рівні обдаровані діти визначаються в рамках комплексного

психологічного обстеження всіх учнів класу. Ця методика передбачає, крім психометричних, використання методу спостереження та аналізу матеріалів, отриманих за допомогою анкетування батьків. Для систематизації та наочності результатів рекомендуємо використовувати «картки обдарованості» (карта представлена нижче). За основу було взято «Шкали оцінки поведінкових особливостей обдарованих дітей», розроблені під керівництвом Дж. Рензулі [3]. Такий підхід дає можливість при проведенні психологічного дослідження врахувати когнітивні, мотиваційні, лідерські та творчі особливості учня.

Таким чином, створений банк даних допомагає простежити, як розвивається особистість, помітити зниження інтересу до навчання та провести корекційну роботу.

Потенціал обдарованості учня у навчальній діяльності можна виявити шляхом спостереження. Високий рівень можна характеризувати такими ознаками: має значний обсяг знань, великий словниковий запас, критичне мислення, розвинену інтуїцію; за власною ініціативою обирає складні завдання; самостійно переносить вивчене в нові умови; встановлює причинно-наслідкові зв'язки; проявляє приховані залежності, високу допитливість; здатний до творчих перетворень існуючих умов і умов проблеми; вміє інтегрувати й синтезувати інформацію, помічати тонкі відмінності, створювати гіпотези, робити висновки, висловлювати зміст досить складних ідей, аналізувати ситуацію перед тим, як діяти, оцінювати процес, результат, наслідки.

Говорячи про роботу з обдарованими дітьми, треба згадати слова К. Ушинського, який стверджував, що «учень – це не посудина, яку потрібно наповнити, а факел, який потрібно запалити» [4, с. 6].

Навчаючи таких дітей, вчителі повинні не лише використовувати весь свій досвід, спеціальні знання, а й постійно перебувати у пошуку конкретних форм і методів роботи для виявлення та розвитку їх талантів, дієвого механізму включення здібних учнів до навчально-виховного процесу.

Відомо, що здібності дитини розвиваються при ознайомленні зі змістом матеріальної та духовної культури, науки, техніки, мистецтва в процесі навчання. Тому на уроках у 1-4 класах вчитель повинен використовувати всі можливості навчально-виховного процесу, щоб:

розвивати пізнавальні здібності та навички, критичне мислення, допитливість;

розширити обсяг отриманої інформації, навчитися застосовувати засвоєний матеріал на практиці, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

формувати вміння робити висновки, інтегрувати та синтезувати інформацію, оцінювати як навчальний процес, так і його результат, прогнозувати наслідки, міркувати, висувати гіпотези, вміння аналізувати ситуації, бажання вирішувати складні проблеми;

навчитися розуміти складні ідеї, розрізняти тонкі відмінні-

використовувати альтернативні способи пошуку інформації, застосовувати ідеї на практиці.

Зрозуміло, що робота з такими дітьми має свою специфіку. Тому, працюючи з учнями початкової школи, вчитель повинен:

підхоплювати думки учнів, негайно оцінюючи їх, підкреслюючи їх оригінальність, важливість, стимулюючи інтерес до пізнання нового;

стимулювати та підтримувати ініціативу, самостійність учнів;

створювати проблемні ситуації, що потребують пошуку альтернатив, сприяють розвитку вміння передбачати, уяви;

розвивати критичне сприйняття дійсності;

навчитися доводити розпочату справу до логічної впевненості.

шиття;

надати можливість виконувати більше навчальних завдань зі зростанням труднощів (але уникати перевантаження);

залучати учнів до творчої діяльності при проведенні різноманітних заходів, відкритих занять, свят;

залучати до розробки програмного забезпечення

дітей до творчої пошукової роботи з використанням випереджувальних завдань, до створення розвивальних ситуацій;

активно залучати дітей до районних, обласних, всеукраїнських конкурсів, конкурсів, виставок;

діяти особистим прикладом.

Слід пам'ятати, що «своєчасно виявляти, виховувати і розвивати таланти та здібності своїх учнів, своєчасно розпізнавати в кожному його покликання – це завдання зараз є найважливішим у системі навчально-виховного процесу» [4, с. 8].

Удосконалювати навчальний процес, працювати над дітям, дати їм міцні, ґрунтовні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагають:

олімпіади з базових дисциплін;

конкурси творчого мислення;

змагання на кмітливість та логічне мислення;

конкурси: знавців математики «Кенгуру», природничого конкурсу «Колосок», комп'ютерної грамоти «Бобер», знавців української мови імені Петра Яцика;

інтелектуально-рольові ігри: Всеукраїнська українознавча гра «Соняшник», Всеукраїнська природознавча гра.

«Геліантус», шкільні ігри – «Ланцюжок», «Так чи ні», «КВК»,

«Ерудит», «Поле чудес», «Брейн-ринг», «Вікторина», «Цікаві пазли», «Що? Де? Коли?», «Ой, щасливчик!», «Цікаві кросворди», «Найрозумніший», рольові ігри - «У магазині» тощо.

Елементи змагання, що містяться в іграх, сприяють розвитку вміння творчо мислити, залучають дітей до активного життя. Розгадуючи ребуси, кросворди, учні поступово починають складати власні ребуси, що сприяють розвитку пам'яті, уваги, кмітливості, вчать самостійно працювати з літературою, аналізувати та систематизувати отримані дані, робити висновки.

Оскільки оптимальна реалізація здібностей учня значною мірою залежить від професіоналізму вчителя, його стилю діяльності, то для вчителів одним із головних завдань є вдосконалення методики навчання. Для цього кожному педагогу необхідно: створити інформаційну базу даних дітей за різними напрямками діяльності, періодично систематизувати матеріали, публікації про обдарованість дітей, відвідувати проблемно-тематичні семінари для систематичного підвищення кваліфікації, створення методичних розробок, спрямованих на виявлення та розвиток обдарованих дітей молодшого шкільного віку, співпрацювати з діючими консультативними центрами для вчителів початкових класів, до яких залучаються лікарі, психологи, методисти. , підготувати до друку матеріали про досвід роботи, вивчити рекомендації педагогів, які працюють з такими дітьми.

Тому вчитель обдарованих дітей повинен бути - толерантним, чуйним, мати широке коло інтересів, бути жвавим і активним, володіти емоційною стійкістю, почуттям гумору, вміти переконувати, мати схильність до самоаналізу, розуміти психологію обдарованих. діти, відчувають їхні потреби. та інтересів, бути гнучким, бути готовим переглянути свої погляди та постійно самовдосконалюватися, мати творчий, можливо, нестандартний особистий світогляд, бути готовим до виконання різноманітних обов'язків, пов'язаних з особливостями навчання обдарованих дітей.

Це важливо під час навчального процесу

Зверни увагу на:

- не виділяти обдарованих дітей за індивідуальний успіх, а заохочувати спільну діяльність з іншими дітьми;
- не приділяйте занадто багато уваги навчанню з елементами змагання, тому що обдарована дитина стане переможцем, що може призвести до неприязні з боку інших учнів;
- не перетворити обдаровану дитину на «вундеркінда». Неправильний акцент на її унікальності може викликати роздратування, ревності друзів і однокласників;

– уроки не повинні бути однаковими, тому що суворо регламентовані заняття для таких дітей не цікаві.

Робота над виявленням та розвитком обдарованої особистості тоді вона буде успішною, коли матиме системний характер, об'єднувати зусилля навчальних закладів та сімей. Найважливішим у сім'ях, де виховуються обдаровані діти, є атмосфера пізнавальних інтересів самих батьків (сім'я багато читає, ходить на виставки, бібліотеки, музеї, не нав'язуючи свого інтересу). Така стратегія саморозвитку є найефективнішим прикладом для дітей. Батьки повинні приділяти особливу увагу розвитку пізнавальних інтересів дитини, оскільки вони формують основні інтелектуальні вміння, необхідні для засвоєння знань, закладають основу для подальшого успішного засвоєння знань. Сім'я повинна розвивати у дітей прагнення до активної пізнавальної діяльності, зацікавлювати їх різними видами завдань (пошукові, логічні, ігри).

Тому вчителі з батьківсько-педагогічної освіти повинні надати батькам такі рекомендації щодо розвитку творчих здібностей молодших школярів:

- підтримувати бажання дитини працювати самостійно;
- не втручатися в процес творчої діяльності;
- дати нам свободу вибору методів досягнення мети;
- виявити раніше нерозпізнані або невикористані можливості дитини;
- створити умови для конкретного втілення творчості
- ідеї;
- заохочувати дитину до роботи в груповому творчому процесі;
- заохочувати роботу над проектами, запропонованими самою дитиною;
- не тисніть на дитину, створюйте вільну, невимушену атмосферу;
- схвалити роботу в усіх галузях для цієї мети
- стимулювати бажання випробувати себе в різних видах діяльності;

- читайте і шукайте потенціал дитини, навіть якщо він у чомусь відстає;
- проявляти ентузіазм у будь-якій діяльності;
- підтримуйте дитину своїм авторитетом;
- допомогти їй знайти зв'язок з реальним світом у своїх фантазіях;
- заохочувати співпрацю зі старшими. Вчителі та батьки повинні вміти розпізнавати таланти,
- помітити в дитині найсильнішу рису, знайти в ній ту «золоту жилку», з якої починається розвиток індивідуальності.

Отже, співпраця педагогів, психологів, батьків, соці працівників та спрямованість їх діяльності на вирішення цієї проблеми виховає відповідальну людину, яка здатна до самоосвіти та саморозвитку, вміє критично мислити, використовувати набуті знання та вміння для творчого вирішення завдань, прагнучиме використати всі свої таланти для змінити на краще. життя і життя своєї країни.

Робота з обдарованими дітьми потребує належного змісту наповненості занять, орієнтації на новизну інформації та різноманітних видів пошукової, аполітичної, розвивальної, творчої діяльності. У неї здібні висококваліфіковані викладачі, які не байдужі до свого предмета. Формами роботи можуть бути групові та індивідуальні заняття в класі та позаурочний час, факультативи, гуртки тощо. Зміст навчальної інформації має доповнюватися науковою інформацією, яку можна отримати в процесі виконання додаткових завдань одночасно з інших учнів, але за рахунок вищої швидкості опрацювання навчальної інформації.

Серед методів навчання обдарованих учнів мають переважати самостійна робота, пошуково-дослідницький підходи до набутих знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням має стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Побутові завдання мають бути творчими, диференційованими.

Наведені вище аспекти уроку доповнюються системою позакласної та позакласної роботи: - виконання учнем позакласних завдань; заняття в наукових товариствах; відвідування гуртка або участь у тематичних масових заходах; огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з науковцями тощо.

Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання різноманітних завдань, участь в олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідницьку роботу. Вчителі повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм у виборі профілю позакласної роботи. Значна роль у розвитку інтелектуально обдарованих дітей належить МАН (Мала академія наук України) та її територіальним підрозділам. У зарубіжній школі найчастіше використовуються такі форми навчання обдарованих дітей: прискорене навчання; збагачене навчання; розподіл за потоками, наборами, смугами; створення спеціальних класів та спеціальних шкіл для обдарованих дітей (окреме та спеціальне навчання).

Прискорення враховує здатність обдарованих дітей швидко засвоювати навчальний матеріал. Прискорене навчання може відбутися через більш ранній початок навчання дитини в школі, «перестрибування» через класи, перехід у старшу вікову групу, але лише з окремих предметів, більш раннє вивчення курсу, який згодом буде вивчатися всім класом, тимчасове переведення обдарованих учнів до спеціальної групи... Але такий темп навчання часто породжує нові проблеми, оскільки інтелектуальна перевага дитини не завжди супроводжується психологічною зрілістю. Прогалини в знаннях дитини часто виявляються і стають помітними на пізніх етапах навчання.

На заняттях з дітьми різних здібностей використовується багате навчання. Якісно збагачена програма має бути гнучкою, передбачати розвиток продуктивного мислення, індивідуальний підхід до її використання, створювати умови, за яких учень міг би навчатися зі звичною швидкістю, самостійно обирати навчальний матеріал, методи навчання [26].

Розподіл за потоками, наборами, смугами передбачає розподіл дітей на однорідні групи. У таких групах діти не відчують дискомфорту, викликаного конкуренцією, темп навчання відповідає їхнім здібностям, з'являється більше можливостей допомогти тим, хто цього потребує. Але з часом ці групи знову стають неоднорідними, виникають проблеми через внутрішню диференціацію. Створення спеціальних класів і спеціальних шкіл для обдарованих дітей пов'язано з тим, що обдаровані діти краще почуваються з однолітками в інтелектуальному розвитку. Проте більшість зарубіжних вчених вважає це недоречним, оскільки в такій формі навчання певною мірою відбувається соціальна дезінтеграція обдарованої особистості: навчання ізольованою від однолітків може мати негативні наслідки для їх загального, соціального та емоційного розвитку.

Робота з обдарованими дітьми проводиться за спеціальними програмами, які орієнтуються на певні сильні сторони особистості (модель підсилення), або на слабкі сторони (коригуюча модель), посилюють сильні сторони з метою компенсації слабких сторін (компенсуюча модель).

Вибір форми навчання залежить від можливостей педагогічного колективу, його вміння та вміння налагоджувати навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження дітей, стимулювати їх пізнавальні (знання лат., пізнання) здібності, індивідуальні особливості кожної дитини.

Талановита і обдарована дитина є суб'єктом діяльності в процесі шкільного навчання лише за умови, якщо дитина самостійно знаходить засоби вирішення проблем і ставить перед собою все нові й нові цілі.

Виявлення обдарованих дітей та подальший розвиток їх здібностей і талантів є однією з проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Чим раніше починається розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів на їх оптимальний розвиток, тому так важливо виявити обдарованість дітей на ранньому етапі.

Висновки до розділу 1

Обдарована дитина – це така дитина, яка демонструє розвиток здібностей, вищий за здібності однолітків, це сукупність здібностей, що дозволяє дитині досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінним для суспільства. Ця якість формується і проявляється в діяльності.

Педагоги і батьки повинні керуватися твердженням В. Сухомлинського про те, що у природі немає дитини безталанної, ні на що не здатної.

Талановита дитина – це така дитина, яка має високий ступінь здібностей до якоїсь спеціальної діяльності, причому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися в конкретних суспільно значимих процесах.

Закон України «Про освіту» передбачає, що для розвитку здібностей, обдарувань і таланту створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних колективів, об'єднань.

Найбільш обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочує (стипендії, направлення на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх, культурних центрів).

Отже, сучасна українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів.

Загальноприйнятою є думка, що розвиток обдарованих дітей гальмується через: відсутність соціально-матеріальної бази, потрібної для вияву різнобічних талантів дітей, їхньої творчості; формалізовану, механізовану та автоматизовану систему навчання; поневолення дитячої обдарованості бездуховною масовою культурою; відсутність психологічної допомоги дітям у подоланні комплексу неповноцінності.

Отже, в сучасних умовах зростає інтерес до виховання і навчання обдарованих дітей. І наше завдання дібрати «ключики».

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

2.1. Зміст індивідуальної роботи з обдарованими учнями початкових класів в умовах закладу загальної середньої освіти

Існує кілька основних заходів роботи з обдарованими учнями. Перш за все, це дає їм можливість виконувати більше навчальних завдань. При цьому необхідно підтримувати оптимальний обсяг додаткової роботи (щоб уникнути перевантажень).

Збільшення кількості завдань слід поєднувати з обов'язковим збільшенням їх складності. Це сприятиме інтелектуальному розвитку, стане ефективним засобом розвитку здібностей обдарованого учня. Головним принципом структурування та організації навчання є його багаторівнева диференціація, тобто за ступенем підготовки та вибором предметів для поглибленого вивчення учнями.

Покращити навчально-виховний процес, навчання обдарованих дітей, дати їм міцні знання, навчити їх практичних розумінь основ наук

У сучасній школі використовуються такі технології навчання обдарованих дітей: «Найважчий перший крок», «Закріплення навчального плану», «Навчальні договори», «Самостійне навчання». Візьмемо до уваги основні форми праці за навчальними технологіями навчання обдарованих учнів.

Елемент конкуренції, що міститься в іграх, сприяє розвитку творчого мислення, залучають дітей до активного життя. Розгадуючи ребуси, кросворди, учні поступово починають самостійно складати головоломки, що, безумовно, буде сприяти розвитку уваги, пам'яті, кмітливості.

Учень за допомогою вчителя або сам обирає тему. Завдяки дослідженням і розробкам учні дізнаються:

- самостійно працювати з літературою;

- брати до уваги необхідні методи дослідження;
- аналізувати та систематизувати отримані дані;
- робити висновки.

Основним завданням при наданні освітніх послуг з елементами навчання є навчити обдарованих дітей швидко та якісно шукати навчальну інформацію в позаурочній роботі.

Проблеми виявлення обдарованості ускладнюються неоднозначністю розуміння терміну «обдарованість», відсутністю фактора чи групи факторів, які б визначали як складові обдарованості.

Одним із важливих напрямків діяльності вчителя в умовах загальноосвітньої школи є його робота з учнями, які характеризуються підвищеними можливостями навчання. Для таких учнів характерний відносно високий розвиток мислення, тривале запам'ятовування навчального матеріалу, хороші навички самоконтролю в навчальній діяльності, велика працездатність тощо. Для них характерні оригінальність, свобода самовираження, багатство уяви, наочність, різноманітних типів пам'яті, швидкої реакції, здатності до сумнівів і наукового осмислення певних явищ, стереотипів.

Учні з підвищеними навчальними даними мають сприятливі морально-психологічні можливості для активної навчальної діяльності, і ці можливості дозволяють їм підготувати роботу більшого обсягу та інтенсивності, щоб навчальне навантаження сприяло розвитку їх навчальних можливостей, а не перешкоджало цьому процесу за рахунок недостатнє навантаження. студентів [20, с. вісім].

Розрізняють декілька видів індивідуальної обдарованості: раціональне мислення (необхідне науковцям, політикам, економістам); образно-художні (необхідні дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам); раціонально-образний (необхідний для істориків, філософів, педагогів); емоційно-чуттєвий (необхідний режисерам, письменникам). Стосовно цієї категорії учнів слід підкреслити: а) повне задоволення потреб найбільш

підготовлених дітей у поглибленому вивченні предметів на основі широкого ознайомлення з сучасною наукою; б) створення умов для задоволення їх різнобічних пізнавальних інтересів і водночас для розвитку здібностей, що виявляються в тій чи іншій сфері діяльності; в) надання можливостей для широкого прояву творчих елементів у їхній навчальній та позакласній роботі; г) залучення їх до допомоги однокласникам у навчанні, у розвитку можливостей навчання; д) запобігання розвитку в них переоцінки своїх можливостей, ліній через систематичну відсутність заторів [23, с.9].

Формами роботи з цією категорією учнів можуть бути групові та індивідуальні заняття в аудиторії та позакласні факультативи. Зміст навчальної інформації для цих студентів має бути доповнений науковою інформацією, яку вони можуть отримати в процесі виконання додаткових завдань за той самий проміжок часу, ніж інші учні, але за рахунок вищої швидкості опрацювання навчальної інформації.

У методиці навчання цих студентів має переважати самостійна робота, частково пошуково-дослідницькі підходи до набутих знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням має бути спрямований на стимулювання поглибленого вивчення навчального матеріалу, його систематизацію, класифікацію, перенесення знань у нові ситуації, виявлення та розвиток творчих елементів у їхньому навчанні. Домашні завдання для таких учнів мають бути творчими [24, с.49]. Наведені вище моменти на уроці в класі мають бути доповнені системою позакласної та позакласної роботи, яка організовується виконанням учнем позакласних завдань, відвідуванням занять у класі, гурток або участь у масових заходах тематичного характеру: вечори для любителів літератури, історії, фізики, хімії тощо, огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з науковцями тощо. Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання школярами різноманітних завдань, участь в обласних, міських та інших олімпіадах. Важливо керувати позакласним читанням учнів. Також необхідні контакти вчителів із позашкільними закладами, де навчаються учні. Учителі вивчають

інтереси та нахили учнів та допомагають вибрати профіль позакласної роботи.

Стимування розвитку обдарованих дітей: відсутність соціальної матеріальної бази, сфери прояву різнобічних талантів дітей, їхньої творчості; формалізована, механізована та автоматизована система навчання; поневолення дитячої обдарованості бездуховною масовою культурою; відсутність психологічної допомоги дітям у подоланні комплексу неповноцінності.

«У природі немає бездарної дитини, нездатної ні на що. Творіння може принести щастя кожному, кожного потрібно ввести в людей. Це перший наріжний камінь моєї педагогічної системи», – стверджував Сухомлинський.

У Сполучених Штатах для дітей з особливими здібностями існує прискорене навчання. Його програма передбачає дострокове закінчення шкільного навчання. Обдаровану дитину можна допустити раніше до школи. У його стінах дитина отримує можливість освоїти програму швидше, ніж учні із середніми здібностями. Можливий достроковий перехід з класу в клас. Практика в роботі з такими дітьми – це швидкі темпи вивчення окремих дисциплін, створення спеціальних груп прискореного навчання, підготовка контрольних робіт з окремих дисциплін як екстерном. Можна використовувати програмоване та індивідуальне навчання та використання комп'ютера [28, с.20].

На жаль, пошук методів виявлення здібностей, які можуть розвинути у високому ступені, є завданням, яке наука ще не вирішила. Поява талантів у сучасному світі є випадковим явищем у розумінні того, що суспільство ще не має можливості створити умови, за яких кожен талант міг би розкритися. Суспільство використовує таланти, як використовує сили природи. Проте та роль, яку відіграють таланти в розвитку суспільства, говорить про необхідність розвитку талантів усіх людей, про необхідність їх масового виробництва. Для цього суспільство має позбутися існуючих стереотипів щодо обов'язкових програм цілеспрямованого впливу на особистість.

Обдарованість дитини – це її творчий потенціал, той природний дар, через який виявляється родова сутність людини. Цей природний дар (обдарованість) розкривається через розвиток здібностей, завдяки високому ступеню яких проявляється обдарованість людини. Отже, обдарованість як потенційна можливість для розкриття таланту притаманна кожній людині від народження [23, с. 10].

Психологія учнів загальноосвітніх шкіл є досить складною і суперечливою освітою. З одного боку, збільшуються інтелектуальні здібності та життєвий досвід, формується моральний світогляд. З іншого боку, протиріччя зростання породжують «ефект неадекватності».

Робота з обдарованими дітьми потребує належної змістовної насиченості занять, орієнтації на новизну інформації та різноманітних видів пошукової, аполітичної, розвивальної, творчої діяльності [28, с. 23].

Серед методів навчання обдарованих учнів мають переважати самостійна робота, пошуково-дослідницький підходи до набутих знань, умінь і навичок. Контроль за їх засвоєнням має стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання мають бути творчими, диференційованими. Перераховані вище аспекти, які мають органічно вплітатися на уроці, доповнюються системою позакласної та позакласної роботи: виконання учнем позакласних завдань; заняття в наукових товариствах; відвідування гуртка або участь у тематичних масових заходах; огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з науковцями [див. Додаток Г].

Індивідуальні форми позааудиторної роботи передбачають виконання різноманітних завдань, участь у денних та заочних олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідницьку роботу. Вчителі повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм у виборі профілю позакласної роботи. Робота з обдарованими дітьми потребує творчого педагога високої психолого-педагогічної кваліфікації. Такий педагог повинен

володіти певним обсягом знань про природу дитячої обдарованості, вміти організувати навчально-пізнавальну діяльність з урахуванням рівнів і сфер прояву обдарованості кожного учня, впроваджувати елементи нових технологій у їх професійну діяльність. , тощо

Тому можна зробити висновок, що формами роботи з обдарованими учнями можуть бути групові та індивідуальні заняття в аудиторії та позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації для цих дітей має бути доповнений науковою інформацією, яку вони можуть отримати в процесі виконання додаткових завдань за той самий проміжок часу, ніж інші учні, але за рахунок вищої швидкості опрацювання навчальної інформації. У методиці навчання цих студентів має переважати самостійна робота, частково пошуково-дослідницькі підходи до набутих знань, умінь і навичок.

Проблема виховання обдарованої дитини існує стільки, скільки існує сама педагогіка.

Тему виховання обдарованої дитини розробляли всі педагоги та психологи різних часів. Незважаючи на солідну теоретичну та практичну основу, у цьому напрямі є численні прогалини через складність предмета дослідження.

Природні задатки яскраво проявляються в іграх дітей, видно, що Тарас Шевченко з дитинства любив ліпити з глини, малювати, а згодом – списувати вірші на саморобки, прикрашені візерунками. Можна відзначити, що якщо звичайній дитині під час гри запропонувати якусь іншу гру, вона легко стане в нагоді і за кілька хвилин забуде попередню гру. Обдарована дитина завжди впевнена, що виконує важливу роботу, схильна виконувати її регулярно, не дозволяє псувати наслідки своєї роботи. У талановитій дитині відразу проявляється тонка спостережливість, зосередженість, посидючість, здатність вперто до мети, самостійність, самостійність у діяльності. Обдаровані діти, як правило, мимоволі привертають до себе увагу.

Утилітарність також слід визначити як важливий принцип виховання – озброєння дитини знаннями та навичками, які будуть представляти реальну

користь у житті та допомогти вихованцеві зайняти належне місце в суспільстві.

Шат реалізується лише зі здатністю особистості до праці. Слід зазначити, що якості обдарованості не можуть бути сформовані лише зовнішнім впливом, тому виховання має будуватися таким чином, щоб спонукати дитину до самоосвіти.

Відповідно, мистецтво виховання — це мистецтво пробудити у вихованця власні сили. Дитині необхідно дати не тільки свободу самостійної діяльності, але й можливість у певних межах обговорювати свої наміри з дорослими. Знайомство з різними видами діяльності, найглибші і рівномірно незліченні враження сприяють інтенсивному розвитку особистості людини. природні задатки. Обдаровані діти знаходять фарби, звуки, руки, необхідні для творчості у спілкуванні з природою. Природа пробуджує мислення, уяву у фантазію. Проте творча думка, творча уява також розвивається під впливом літератури.

Відомо, що видатні вчені з дитинства були схильні до читання наукових книг. А майбутніх поетів – 9-річної А. Ахматової, М. Цветаєвої, Л. Українки читали серйозні («дорослі») твори.

Сучасні дослідження, проведені відомим психологом А. Барком, містять цікавий матеріал для доповнення рекомендацій батькам і педагогам щодо виховання обдарованої дитини, однак не свідчать про надмірні захоплення обдарованістю. Неможливо перетворити життя людини на інструмент захоплення батьківських амбіцій. слід створити всі умови для розвитку таланту, але не прищеплювати дитині його захоплення, не виховувати потреби неодмінно досягати неперевершених результатів, не перевантажувати, не змушувати постійно займатися улюбленою справою. Все це може відобразитися на улюбленому предметі, стати причиною неврозу, психічного захворювання або розвинути у дитини пишність і вдаваність.

Необхідно тактовно, делікатно розвивати у дитини інтерес, вчити терпіння і заохочувати до старанної роботи, до завершення розпочатого.

Постарайтеся зменшити надмірну вразливість обдарованої дитини, навчити її грати гідно і не сприймати невдачу як трагедію; власні емоції, робіть все, щоб дитина не занижувала свою самооцінку і при цьому не хизувалися своєю обдарованістю.

Обдарована дитина має тенденцію робити собі ім'я, ускладнюючи життя консервативним дорослим, що мають власну справедливість. В ідеалі, однак, стверджує теоретична педагогіка, кожна психічно повноцінна дитина по-своєму талановита, і вихователь повинен проникнути у внутрішній світ кожного вихованця. Недоцільно підходити всім дітям до одного розміру. Це веде до духовної неволі. На думку Г. Песталоцці, навіть та сама любов до дітей не повинна затьмарювати індивідуальності. Тому система, орієнтована на виховання обдарованої дитини, позитивно позначиться на пробудженні та розвитку природних задатків кожної дитини.

Обдаровані люди приносять велику користь суспільству, державі, її гордості. Тому перед суспільством, державою, школою та сім'єю постає проблема навчання та виховання таких дітей.

Одним із важливих напрямків діяльності вчителя в загальноосвітній школі є його робота з учнями з особливими здібностями. Для них характерний відносно високий розвиток мислення, тривале запам'ятовування навчального матеріалу, хороші навички самоконтролю в навчальній діяльності, велика працездатність тощо. Вони відрізняються оригінальністю, свободою вираження думки, багатством уяви, чіткість різних видів пам'яті, швидкість реакції, здатність до сумнівів і наукове осмислення тих чи інших явищ, стереотипів, догм. Це створює сприятливі морально-психологічні умови для активної навчальної діяльності та збільшення її обсягу та інтенсивності, щоб навчальне навантаження сприяло розвитку навчальних здібностей учнів, а не стримувало цей процес через їх недостатнє навантаження.

Розрізняють декілька видів індивідуальної обдарованості: раціонально-мислення – необхідне науковцям, політикам, економістам; образно-художні - для дизайнерів, конструкторів, художників, письменників; раціонально-

образна – для істориків, філософів, педагогів; емоційно чуттєвий – для режисерів, письменників. Стосовно обдарованих учнів особливу увагу слід звернути на такі моменти: повне задоволення потреб найбільш підготовлених дітей у поглибленому вивченні предметів на основі широкого ознайомлення з сучасною наукою; створення умов для задоволення їх різнобічних пізнавальних інтересів і водночас розвитку здібностей, виявлених у певній сфері діяльності; надання можливостей для широкого прояву елементів творчості у виховній та позакласній роботі; залучення їх до допомоги однокласникам у навчанні, у розвитку освітніх можливостей; запобігання розвитку у них переоцінки своїх можливостей, лінії через систематичне недовикористання. Формами роботи з цією категорією учнів є групові та індивідуальні заняття в аудиторії та позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації для них має бути доповнений науковою інформацією, яку вони можуть отримати в процесі виконання додаткових завдань за той же час, що й інші учні, але за рахунок прискореного темпу опрацювання навчальної інформації. У методиці навчання цих студентів мають переважати самостійна робота, частково пошуково-дослідницький підходи до набутих знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням спрямований на стимулювання поглибленого вивчення навчального матеріалу, його систематизацію, класифікацію, перенесення знань у нові ситуації, виявлення та розвиток творчих елементів у їхньому навчанні. Домашні завдання для цих учнів мають бути творчими.

Ці моменти на уроці доповнюються системою позакласної та позакласної роботи (учень виконує позакласні завдання, відвідує гурток або бере участь у масових тематичних заходах: вечорах, конкурсах художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з науковцями тощо).

Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання школярами різноманітних завдань, участь в олімпіадах. Важливо керувати позакласним читанням учнів. Педагоги мають налагодити контакти з позашкільними закладами, де навчаються їхні вихованці. Вивчаючи інтереси

та нахили учнів, вони допомагають обрати профіль позакласної роботи. Працюючи з цією категорією учнів, вони не тільки створюють сприятливі умови для їх розвитку на уроці та в позаурочний час, а й психологічно готують їх до наполегливої праці. Вони повинні усвідомити, що розвивати здібності та досягати успіху може лише той, хто готовий подолати труднощі. Відсутність таланту пояснюється не збіднілою природою людини, а відсутністю сильних натур, здатних проявити сміливість, наполегливість, сувору дисципліну в самоосвіті – самоосвіті, у критичному саморозумінні загальноприйнятих норм, стереотипів, на захист нового.

Розвитку обдарованих дітей гальмують: відсутність соціальної та матеріальної бази, необхідної для прояву різнобічної обдарованості дітей, їхньої творчості; формалізована, механізована та автоматизована система навчання; поневолення дитячої обдарованості бездуховною масовою культурою; відсутність психологічної допомоги дітям у подоланні комплексу неповноцінності.

У вихованні цієї категорії дітей особлива відповідальність лежить на сім'ї. Неправильний підхід до талановитих дітей у родинному колі, їх обожнювання призводять до негативних наслідків. А. Макаренко у своїй «Книзі для батьків» наводить цікавий приклад виховання єдиного сина в родині Кетових. Завдяки продуманій системі навчання Вітя швидко випередив своїх однолітків у навчанні. У п'ять років він правильно розмовляв російською та німецькою мовами, у десять почав знайомитися з класичною літературою, у дванадцять читав Шекспіра в оригіналі, «перескочив» через десятий клас, а в сімнадцять вступив на фізико-математичний факультет університету. університету, вражаючи професорів своєю обдарованістю та ерудицією. Проте формувався як егоїст, холодний цинік, байдужий до всього і всіх. Головним для нього був він сам, його успіхи та задоволення. Тому він так бездушно відмовляється приносити хворому батькові ліки з аптеки.

2.2. Способи організації індивідуальної роботи з дітьми молодшого

шкільного віку

Методи і прийоми індивідуального підходу в процесі виховання залежать від загальних цілей і завдань виховання, обліку вікових та індивідуальних особливостей, а також характеру діяльності дитини. Індивідуальний підхід до дітей здійснювався ними в плані проектування кращих якостей особистості, і як процес перевиховання й виправлення недоліків.

Зауважимо, що в сучасній психолого-педагогічній літературі виділяють чотири групи методів, спрямованих на виправлення поведінки, що відхиляється:

- 1) методи руйнування негативного типу характеру; методи «вибуху» і метод реконструкції характеру;
- 2) методи перебудови мотиваційної сфери і самосвідомості (об'єктивного переосмислення своїх достоїнств і недоліків, переорієнтації самосвідомості, переконання, прогнозування негативної поведінки);
- 3) методи перебудови життєвого досвіду (розпорядження, обмеження, перенавчання, переорієнтація, регламентації способу життя);
- 4) методи попередження негативної поведінки та стимулювання позитивної поведінки (заохочення і покарання, змагання, позитивна перспектива) [16].

Реалізація особистісно орієнтованого підходу можлива за таких умов:

а) психологічні:

- розвивати рефлексію вихованців,
- уміння осмислювати й оцінювати свої вчинки,
- прогнозувати їх наслідки,
- узгоджувати власні бажання, цілі та засоби їх досягнення,
- створювати умови для вільного вибору виду діяльності й способів досягнення мети,
- формувати розуміння відповідальності за власний вибір;

б) методичні:

- гармонізувати бажання й цілі вихованця з його можливостями й вимогами середовища,
- забезпечувати особистий контакт учителя й учнів на основі утвердження людської гідності, поваги, відповідальності,
- культивувати діалогічні форми педагогічної взаємодії вихователя й вихованців, зокрема, обмін думками, дискусії, обґрунтування позицій,
- спонукати учнів до вироблення власних моделей поведінки й діяльності, пошуку методів їх реалізації, взаємодії з людьми в різних видах діяльності (пізнавальній, естетичній, трудовій тощо);

в) професійно-педагогічні:

- розвивати емпатію як визначальну якість педагога, що забезпечує особистісно орієнтоване виховання.
- уміння співчувати вихованцеві, співпереживати, виявляти доброзичливість,
- бачити в кожному вихованцеві неповторну індивідуальність і, спираючись на її емоційну сферу, розвивати гуманістичні почуття,
- створювати для вихованців ситуації особистісного вибору, довіри, успіху, творчості,
- здійснювати діяльність вихованців у багатоваріантних, гнучких формах, які відповідають віковим особливостям, особливостям соціального середовища;
- ставити перед дітьми зрозумілі й посильні вимоги в чіткій і доброзичливій формі [6].

Успішне здійснення цієї роботи неможливе без чіткого її планування, що враховує характеристики особистості й передбачувані результати виховного впливу (проект особистості). Це забезпечує управління процесом виховання, координацію всіх виховних впливів, поглиблення й розширення мети і завдань виховання. Наявність проекту щодо кожного (чи хоча б на педагогічно занедбаного) вихованця робить індивідуальну роботу педагогічно доцільною, цілеспрямованою [42, с. 341].

Науковець А. Назарова зауважила, що на основі знання підготовленості дітей вчитель може краще організувати колективну діяльність учнів на матеріалах різної трудності: додаткові завдання, до букваря тексти для читання, більш складні слова для складання пропозицій, логічні вправи, тощо [90, с. 12]. Також Л. Назарова показала, що учні, слабо підготовлені до навчання, перебуваючи в середовищі з більш підготовленими за правильної організації навчальної роботи отримують корисні знання і вміння, тому що вся діяльність у класі відбувається на високому рівні.

Особливу увагу, на думку В.О. Сухомлинського, слід надавати слабо встигаючим дітям. Він чітко вказує на їх головний недолік – нерозвиненість розумових здібностей: нестійкість уваги і пам'яті, інертність мислення, бідність мови, відсутнє допитливість, нерозвиненість емоційної сфери. Прагнучи розкрити діючі тут причинно-наслідкові зв'язки, В.О. Сухомлинський встановив, зокрема залежність успішності від здоров'я або нездоров'я дітей. Цей фактор по суті випадав з поля зору дослідників.

Індивідуальна робота націлена в першу чергу на зміцнення позитивних якостей і усунення недоліків, труднощів. При вмілому і своєчасному втручанні можна уникнути небажаного, болісного процесу перенавчання, тобто «ламання» уже відомих істин та знань і налаштування їх на правильний лад та перевиховання, особливо тих дітей, у яких протягом тривалого часу закріплювалися негативні сторони поведінки і характеру.

Вдаючись до індивідуальної роботи, необхідно бути грамотним педагогом, який:

- формує позитивне ставлення до школи;
- виявляє інтерес до шкільних справ та успіхів дитини;
- формує адекватну самооцінку;
- не перевантажує дитину надмірними виховними впливами;
- навчає етичних норм спілкування з однолітками та дорослими;
- привчає самостійно долати труднощі, які під силу подолати дитині;

- частіше хвалить, а не докоряє;
- пам'ятає, що кожна людина має право на помилку;
- частіше згадує себе у цьому ж віці;
- любить дитину та приймайте її такою, якою вона є.

Отже, індивідуальна навчальна робота володіє рядом переваг:

- без неї неможливе міцне засвоєння учнями знань;
- при індивідуальній роботі кожен учень працює персонально, проявляючи посильну для нього ініціативу;
- швидкість навчально-пізнавальної роботи учня визначається ступенем наполегливості, працездатності, розвитку інтересів, схильностей, можливостей і підготовленості.

Однак, індивідуальна форма навчальної роботи не завжди формує ситуацію для цілковитої самостійної роботи учнів, оскільки серед них є така когорта, яка не подумавши над завданням, запитує у сусідів по парті про метод її розв'язання, що веде до допомоги з боку товаришів і списування, які навпаки гальмують розвиток.

Передумовою у забезпеченні успішності навчання дитини є індивідуалізація навчально-виховного процесу через здійснення індивідуальної роботи.

У здійсненні індивідуальної роботи з молодшими школярами можна вичленити два аспекти – психологічний і педагогічний.

Необхідність індивідуальної роботи зумовлюється тим, що на одні і ті ж засоби і форми виховного впливу кожен учень реагує по-різному, залежно від своєрідності рис його розуму, почуттів, волі, темпераменту, характеру, що виникли раніше від того, як складаються його стосунки з однокласниками, з вихователем на даному етапі. Все це спричиняє суттєві індивідуальні відмінності у ставленні кожного учня до самих виховних впливів. Ігнорування цього факту знижує ефективність впливів вихователя на учня, а іноді дає небажані наслідки.

Урахування індивідуальних особливостей молодших школярів у навчанні та вихованні – це пристосовування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних їх особливостей з метою забезпечення запрограмованого рівня розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних можливостей, активності, схильності і обдаровань кожного учня. Такого підходу потребують насамперед діти, які виявляють неадекватну поведінку, обмежені, нерозвинені здібності, мають чітко виражені відхилення у розвитку.

Індивідуальний підхід до навчання учнів потребує ґрунтовної підготовки педагога, певних умінь. Позитивним у індивідуальному навчанні є те, що:

а) воно дає можливість ставити перед учнями навчальні завдання, що передбачають пошук;

б) створюються передумови для використання комплексних розумових дій;

в) навчальні завдання розв'язуються у процесі спілкування членів групи, що сприяє вихованню колективізму, формуванню комунікативних якостей, поділу праці між членами групи;

г) учитель здійснює керівництво навчальним процесом опосередковано.

Здійснюючи індивідуальну роботу відбувається навчання учнів з урахуванням особливостей темпераменту, характеру, здібностей, мотивів та інтересів. Таким чином в основі індивідуальної роботи лежать наступні педагогічні технології:

– структурно-логічні технології навчання, які являють собою поетапну організацію постановки дидактичних задач, вибору способу їх розв'язання, діагностики оцінки одержаних результатів;

– інтеграційні технології – це дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію знань і вмінь, різних видів діяльності, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання;

– ігрові технології – ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє

формуванню вмінь вирішувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету;

- комп'ютерні технології;
- діалогові технології, які пов'язані зі створенням комунікативного середовища;
- тренінгові технології – це система діяльності по відпрацюванню певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових задач у ході навчання (тести, розв'язання задач).

Індивідуальна робота має позитивний вплив на формування особи кожної дитини при умові, якщо він здійснюється в певній послідовності і системі, як безперервний, чітко організований процес. Прийоми і методи індивідуального підходу не є специфічними, вони загальнопедагогічні.

Принципи індивідуальної роботи – це вихідні положення, першооснови організації індивідуальної роботи, які визначають та регламентують організаційні методи та прийоми навчального процесу відповідно до змісту індивідуалізації та вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку.

- цілеспрямованість навчання;
- зв'язок навчання з життям;
- єдність свідомості та поведінки у навчанні;
- комплексний підхід здійснення індивідуальної роботи;
- навчання особистості в колективі;
- поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів;
- поєднання поваги до особистості учня з розумною вимогливістю до нього;
- індивідуальний підхід до кожного вихованця;
- систематичності та послідовності індивідуальних впливів.

Аналіз теоретичного та емпіричного матеріалу педагогічної науки й практики ХХ століття, надає змогу визначити такі характерні особливості

технології індивідуальної роботи:

- надає можливість вибору із запропонованих засобів навчання ті, які для учня є найбільш ефективними;
- учень одержує індивідуальну допомогу в разі виникнення труднощів;
- учень досягає різних рівнів знань щодо змісту навчання;
- процес навчання організований у такий спосіб створює сприятливі умови для засвоєння навчального матеріалу та формування практичних навичок;
- школяр навчається в індивідуальному й посиленому темпі.

Основні психофізіологічні особливості здійснення індивідуальної роботи з молодшими школярами: 1. Інертність. 2. Стомлюваність. 3. Нерішучість.

Формуються індивідуальні відмінності (психологічні риси, що відрізняють одну людину від іншої) протягом життя людини, в процесі її діяльності й виховання. Але є й вроджені особливості, до яких належать типологічні риси вищої нервової діяльності, що є фізіологічною основою темпераментів.

Виділяють такі типи темпераменту:

- сангвінік (сильний, врівноважений, рухливий),
- флегматик (сильний, врівноважений, інертний),
- меланхолік (слабкий, гальмівний),
- холерик (сильний, легкозбудливий).

Дітей із темпераментом сангвініка характеризують легка збудливість почуттів, які не дуже міцні, але відносно стійкі.

Вони енергійні, активні, довго не витримують одноманітної діяльності, здебільшого не сором'язливі, але стримані, легко спілкуються, користуються повагою ровесників, не схильні ображатись, беруть участь у громадській роботі класу і школи.

За сприятливих умов виховання ростуть спокійними, вміру рухливими,

адекватно реагують на зміну обставин, за несприятливих – виявляють байдужість, безвідповідальність, несамокритичність.

Правила поведінки й уміння ними керуватися засвоюють легко, але без систематичних вправ швидко втрачають. Завдяки рухливості швидко піддаються як позитивному, так і негативному впливу. На зауваження дорослих реагують спокійно, не опираючись.

Діти *холеричного темпераменту* характеризуються легкою збудливістю почуттів, силою і стійкістю їх у часі.

Поведінка їх енергійна і різка. Вони бурхливо реагують на подразники, їм важко переключатися на спокійнішу справу. У колективі прагнуть самостверджуватись, люблять організовувати ігри, охоче залучаються до різних видів діяльності.

За правильних умов виховання виявляють активність, наполегливість у роботі, за неправильних – стають неслухняними, запальними, образливими.

Покарання, зауваження дорослих діють на них негативно, збуджують, роблять їх грубими, викликають намагання вчинити «на зло». У спілкуванні з такими дітьми потрібно зважати на їхні особливості, бути спокійним, доброзичливим, але вимогливим ставленням формувати стриманість.

У дітей *флегматичного темпераменту* почуття важко збуджувати, проте тривалі і стійкі.

Флегматик повільний, неохоче спілкується, часто нехтує тим, що вимагає швидкості, зайвих рухів. Він уникає доручень, але отримавши їх, виконує бажання, хоч і не поспішаючи, дотримується порядку, організованості. Ухиляється від конфліктів, його важко образити, але, вступивши в конфлікт, глибоко переживає, хоч зовні не демонструє цього.

За сприятливих виховних умов вони виростають вдумливими, слухняними, організованими дітьми, які добре сприймають зауваження дорослих, виправляють помилки; за несприятливих – лінивими, байдужими, апатичними, пасивними.

Щоб посилити активність флегматиків, їх слід залучати до ігор, спорту.

Діти з *меланхолічним темпераментом* надзвичайно чутливі.

Почуття, що легко виникають у них, є міцними й стійкими у часі. Вони сором'язливі, малоактивні, важко пристосовуються до нових обставин, відзначаються хворобливою вразливістю, швидкою втомлюваністю, невпевненістю у своїх силах, поганим настроєм, острахом перед труднощами.

Чуйне ставлення учителів, батьків до таких школярів, підбадьорювання, доброзичлива і своєчасна допомога сприяють створенню життєрадісного настрою, зміцнюють волю, прагнення до успіху.

Меланхоліки скаржаться на ровесників, бояться образ, часто плачуть, намагаються гратися самотійно. Побоюючись труднощів, будучи невпевненими у своїх силах, вони губляться при опитуванні, виконанні контрольних робіт, хоч мають знання.

Враховуючи психологічні особливості індивідуального навчання з учнями початкових класів обов'язково слід враховувати такі аспекти:

- 1) мета індивідуально роботи ставиться як особиста мета кожного;
- 2) якщо учні виконують однакові завдання, то така індивідуальна форма діяльності є єдиною, а якщо диференційовані, то диференційованою;
- 3) вчитель використовує всі види допомоги відповідно цілям індивідуальної роботи, від характеру завдань, від індивідуальних особливостей кожного;
- 4) ступінь самотійності учнів має бути найвищої (враховуючи їх можливості, для кожного вона своя);
- 5) при оцінці дій учня обов'язково проводиться порівняння цих дій з минулими діями учня, з встановленими нормами цих дій.

Індивідуалізація навчання запроваджується відповідно до Конвенції ООН про права дитини, низки Указів Президента, Закону України «Про загальну середню освіту».

Одне із завдань методичної підготовки вчителя – виявлення труднощів, з якими можуть зустрітися учні вдома, і вироблення такого підходу, який запобігав би цим труднощам. Учитель повинен своєчасно виявляти

перешкоди, з якими можуть зіткнутися учні і своєчасно запобігати їм.

З метою навчити дітей вчитись вчитель ознайомлює їх з основними вимогами:

- потрібно правильно і достатньо глибоко розуміти матеріал;
- при роботі необхідно уважно стежити за логікою викладу, запам'ятовувати факти, які підтверджують чи спростовують твердження і знаходити їм вірне пояснення;
- об'єктивно оцінювати зміст матеріалу, виділяючи в ньому істотне, спробувати формулювати його своїми словами і запам'ятати;
- встановлювати, яку нову інформацію несе матеріал.

Структура методичного керівництва індивідуальною роботою учня з боку вчителя включає:

- планування роботи учня,
- показ зразка дій та інструктування,
- обговорення результатів та їх оцінку,
- аналіз допущених учнем помилок,
- пояснення їх причин,
- прогнозування шляхів усунення помилок,
- поради учню, як поліпшити його навчальну працю.

Таким чином, ми виявили сутність індивідуальної виховної роботи, й, таким чином, визначили її мету, цілі, проаналізували завдання та принципи. Ми дійшли висновку, що всі категорії є взаємопов'язаними між собою, і можуть бути ефективними тільки якщо реалізувати їх в єдності.

Основними перспективними формами виховної роботи є:

1. Інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, інтелектуальні ігри, ринги, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії, держави і права, «жива газета», створення малюнків).

2. Діяльнісно-практичні, групові (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, ярмарки, народні ігри, огляди-

конкурси, олімпіади).

3 Інтегративні (шкільні клуби, КВК, фестивалі, гуртки).

4. Діалогічні(бесіда, міжрольове спілкування).

5. Індивідуальні (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо).

6. Наочні (музеї, виставки дитячої творчості, книжковівиставки, стінгазети, тематичні стенди тощо) [23, с. 32].

Основними розділами діяльності педагога є виховна діяльність, вивчення учнів, організація і виховання класного учнівського колективу, підвищення якості знань та зміцнення дисципліни, координація виховної діяльності учителів, робота з батьками учнів.

Виховна діяльність педагога складна й багатогранна. Вчитель проводить різноманітну виховну роботу з колективом учнів, з учителями свого класу, з батьками та громадськістю. Завдання виховної діяльності визначаються загальними завданнями виховання та конкретними умовами життя класу. Керівник повинен дбати про всебічний розвиток учнів, про виховання у них переконань, працьовитості, колективізму, про підвищення успішності та зміцнення дисципліни, про підготовку до праці[45].

Індивідуальна діяльність починається, як правило, з вивчення класу й окремо кожного учня. У результаті створюються необхідні умови для правильної, раціональної організації виховної роботи для здійснення індивідуального підходу. Вивчення учнів триває упродовж усього їхнього навчання. Це допомагає краще організувати виховну роботу. Приступаючи до вивчення школярів, вчитель повинен добре пам'ятати вказівку Антона Семеновича Макаренка про те, що «...знання вихованця повинно прийти до вихователя не в процесі байдужого його вивчення, а тільки в процесі спільної з ним роботи і найактивнішої допомоги йому». Вчителі застосовують різні методи вивчення учнів. Такими методами є: спостереження, індивідуальні бесіди з учнями, їх батьками, товаришами і педагогами, вивчення різних учнівських робіт, записів у журналі поведінки, відзивів учнів у зошитах

позакласного читання тощо [46].

Робота з батьками учнів. Узагальній системі роботи школи з сім'єю велике значення має робота педагога з батьками свого класу. Загальношкільні заходи, – збори, лекції на педагогічні теми, конференції по обміну досвідом, батьківські дні – поєднуються і доповнюються класними заходами [23].

У роботі з батьками перед класним керівником стоять такі головні завдання: пропаганда педагогічних знань і допомога батькам у вихованні дітей; залучення батьків учнів до надання допомоги школі.

Виявлення позитивного досвіду сімейного виховання, широка пропаганда його серед батьків свого класу і винесення кращого досвіду на загальношкільні збори і конференції по обміну досвідом виховання дітей всім ї.

Для здійснення цих завдань вчитель використовує різноманітні форми роботи з батьками. Основними з них є:

1. Класні батьківські збори.
2. Робота за активом батьків.
3. Індивідуальна робота з батьками:
 - а) відвідування сім'ї учня;
 - б) запрошення батьків у школу;
 - в) переписка з батьками.

Зрозуміло, спілкування з батьками на зборах, засіданнях батьківського комітету відбувається регулярно, але це малодійове. А далі – постійний телефонний контакт, зустрічі, бесіди поза школою, спілкування через учнівський щоденник. Так, вчителі, – зрозуміліші батькам, а батьки – вчителям. Налагоджується взаємодія, взаєморозуміння [47, с. 110].

Здійснення індивідуального виховання неможливе без використання засобів. Засоби виховання – це відносно незалежні джерела формування особистості, посередники між вихователем і вихованцем. Можна виділити різні підстави для їх систематизації:

- 1) види діяльності (праця, гра);
- 2) предмети, речі (іграшки, комп'ютерні ігри);
- 3) прилади, обладнання, включаючи спортивне обладнання та інвентар, інструменти (у тому числі музичні), навчально–наочні посібники, комп'ютери, інформаційно–телекомунікаційні мережі, апаратно–програмні та аудіовізуальні засоби, друковані та електронні освітні та інформаційні ресурси та інші матеріальні об'єкти, необхідні для організації освітньої діяльності;
- 4) твори та явища духовної та матеріальної культури (мистецтво, суспільне життя);
- 5) об'єкти і явища живої і неживої природи;
- 6) конкретні процедури виховної роботи (ранки, збори, заняття).

Як бачимо, група форм виховання перетинається з групами методів, а також і засобів виховання. Це свідчить про нечіткість даних понять і неопрацьованості відповідної теорії [29].

Іграшки – одне з найважливіших виховних засобів для даного віку. Це предмет, призначений для гри. Вона є інструментом соціалізації дитини, посередником між ним і предметним світом дорослих, частиною дитячої ігрової реальності. Зміст і форми іграшки знаходяться в безпосередньому зв'язку з соціальним ладом суспільства, з рівнем його культури. Відомо, що дитина ідентифікує себе з іграшкою, вступаючи з нею в особистісні стосунки. Вплив на дитину робить не тільки зовнішність або функція іграшки, але, головним чином, її прихована сутність [10].

Значення дитячої іграшки у процесі індивідуального виховання є надзвичайно важливим, тому що під час за допомогою її в концентрованому вигляді передаються цінності культури і досвід поколінь; вона лежить в основі формування національної ментальності; іграшка є специфічним засобом інформаційного впливу на дитину.

Класифікація іграшок з розвивального призначенням: сенсорні, рухові, образні, суспільно-побутові та виробничо-технічні, конструктивні.

Види іграшок також можна класифікувати виходячи з співвідносними з

різними видами ігор: сюжетні, дидактичні, спортивні, ігри–розваги.

Можливі критерії для експертизи дитячих іграшок: медичний, екологічний, естетичний, психоемоційний, дидактичний, креативний, психотерапевтичний, смисловий.

З точки зору виховання останній критерій представляється найбільш значущим. Смисловий критерій іграшки (критерій духовно-морального сенсу іграшки) конкретизується такими питаннями до іграшки, як: які цінності вона транслює; чи сприяє розвитку совісті, вмінню відрізнити добро від зла; спонукає чи дітей слідувати моральним нормам?

Іграшка, про яку на останні два питання ми даємо негативну відповідь, є анти-іграшкою. Вона може бути бездоганна за іншими критеріями (наприклад, не мати дрібних деталей або гострих країв, виконана за всіма законами естетики), але бути небезпечною в духовно-моральному відношенні, наприклад спонукати руйнівні бажання, сприяти розвитку нервозності і агресивності дитини.

Відомий педагог І. Підласий стверджує, що методи виховання – це шляхи досягнення мети виховання[29]. З принципу комплексного характеру виховного процесу, складної структури особистості вихованця впливає, що вихователь завжди користується саме системою методів виховання, в якій повинні бути представлені методи, що відносяться до кожної з груп – переконання, привчання, стимулювання. Проте інструментарій кожного вихователя унікальний. Він визначається низкою обставин:

- існуючої в суспільстві системою відносин;
- особистісними особливостями самого педагога;
- особливостями окремих учнів і контингенту в цілому;
- конкретними виховними завданнями, які необхідно вирішувати, а також характером якостей, умінь, відносин школярів.

Сучасний педагог Л. Гуткіна вважає, що при виборі методу, форми або засобу виховання важливо розділяти стратегічні і тактичні виховні завдання та оперативні [10].

Стратегічні завдання впливають із загальної мети виховання. Вони задаються ззовні і визначають кінцеві, досить віддалені результати виховної діяльності. Стратегічні завдання вирішуються організацією всієї системи виховання в школі.

Тактичні завдання, які можна назвати організаційно-методичними, являють собою підзадачі визначеної стратегічної задачі й іноді стосуються її окремих аспектів або етапів. Прикладами таких завдань є завдання з виховання певної групи відносин і якостей школярів, їх мотивації. Організаційно-методичні виховні завдання визначаються в процесі трансформації узагальненої мети виховання, поділу її на окремі напрями виховної діяльності: естетичне виховання, профілактика шкідливих звичок дітей та ін. Для вирішення таких завдань і підбирається система методів виховання, які об'єднуються в методику, програму або педагогічну технологію.

Велике суспільне значення має пошук обдарованих дітей з метою підтримки їх розвитку. Як показують спеціальні дослідження, дуже малий відсоток людей створює нові культурні та технічні цінності, які становлять основу добробуту всього людства чи окремої нації. Хто ці люди? Творчі, обдаровані особистості. Визначити обдарованість дуже важко. Перш за все тому, що їм було важко відповісти на питання: кого вважати обдарованим? Особливо, якщо пошук відбувається серед дітей, коли їхні потенційні можливості ще не розкриті до кінця.

Науковий підхід до такого явища, як обдарованість, виник на початку ХХ століття, коли французькі дослідники - А. Біне та лікар Т. Сімон - розробили першу шкалу, яка дозволила визначити рівень відхилень у розумовому розвитку дітей від вікової норми.

На перших етапах вивчення цього явища наука вважалася обдарованістю, перш за все, за найвищими показниками інтелектуальної діяльності. Артур Шопенгауер в середині 19 ст. характеризував генія як людину з високим (граничним) розвитком інтелекту. Проте життя і практика показали, що майже ніхто з дітей з високим IQ не став видатними творчими

особистостями у своїй справі. У сучасній психології домінує тенденція оцінювати обдарованість на основі стандартних психометричних тестів. Дослідження в цій сфері показали, що ні високий рівень IQ, ні високий рівень навчальних досягнень, ні високий рівень креативності (креативності) – кожен сам по собі – не може бути надійним показником обдарованості. Однією з найрозвиненіших сучасних теорій є концепція обдарованості Дж. Рензуллі, виокремлюючи три основні компоненти, сукупність яких створює особистість, яка може впливати на розвиток суспільства.

- 1) інтелектуальні здібності вище середнього;
- 2) високі показники творчості;
- 3) висока мотиваційна залученість до інтелектуального пошуку.

В Україні проблема підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями набула актуальності лише в останнє десятиліття. Проте, незважаючи на це, вона набуває все більшої актуальності, про що свідчать відповідні дисертаційні дослідження. На жаль, їх поки що небагато, але той факт, що науковці цікавляться цією проблемою, свідчить про зростання уваги держави до навчання та виховання обдарованих дітей та молоді. Серед останніх дисертацій у галузі педагогіки, соціальної педагогіки, психології розвитку та виховання слід відзначити: роботу українських вчених Н. М. Завгородньої «Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у освітньому середовищі загальноосвітнього навчального закладу», «Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів»; депутат Федорова «Педагогічні умови підготовки учнів до роботи з обдарованими дітьми», праці російських дослідників М.А.Біржевого «Організаційно-педагогічні умови навчання і розвитку інтелектуально обдарованих учнів початкової школи», Г.В. Тарасова «Організаційно-педагогічні умови розвитку готовності вчителя до роботи з обдарованими дітьми», праця польського вченого Є. Лодзінської «Особливості роботи вчителя з математично обдарованими учнями 4-8 класів (на основі с. матеріал польської школи)» тощо.

Розкрити, усвідомити великі можливості розвитку дитини в майбутньому є важливою проблемою для педагогів. Існує багато прийомів, які допомагають розпізнати творчу, обдаровану дитину з креативністю та оригінальністю мислення. Зокрема:

«Опитувальник для визначення здібностей учнів» за методикою американських вчених Хаана і Кафа. Дана анкета допоможе визначити на основі порівняння з інтересами однолітків особливості спрямованості характеру цієї людини.

Приклад анкети.

I. Інтелектуальні здібності

1. Учень засвоює нові знання, швидко й легко все схоплює.
2. Має почуття здорового глузду і використовує знання в практичних повсякденних ситуаціях.
3. Добре мислить, не плутається в думках. Добре фіксує зв'язок між подіями, причиною та наслідком.

II. Художні здібності

1. На власних малюнках зображує різні типи предметів, ситуацій, людей.
2. Він серйозно ставиться до мистецтва, думає і стає дуже серйозним, коли чує нову музику, бачить гарну картину.
3. Оригінально у виборі тематики (робить незвичайні композиції з квітів, малюнки, штампи тощо).

Методика «Неіснуюча тварина» допоможе визначити, наскільки розвинена творча уява дитини, оригінальність мислення, емоційний стан.

Методика «Віддалені асоціації» - невербальна модифікація тесту А. М'єдника в'являти оригінальність і хнучкість мислення, уміння перекомбінувати євні елементи в нові комбінації. Цей тест пропонує вам спробувати слова, між якими, здавалося б, немає зхідного зв'язку. Наклад: Падіння - Актор - Пил. Вам потрібно знати четверте слово, яке б об'єднувало ці спроби слова.

Методика "Логічні завдання" (О. Зак) дає змоги встановити ступінь розвитку теоретичного способу розвитку задачі у цілі, роботи висновок про особливості формування у дитини такого інтелектуального потенціалу, як інтелектуальний потенціал людини, вміння та знання в основі розвитку світу тих умов, які пропонуються їй як вихідні, без залучення інших міркувань, пов'язаних із ситуативним, а не змістовим боком умов.

Приклад логічних задач:

Толя веселий за Катю. Катя весела за Антона. Хто найвеселіший?

Сашко сильний за Віру. Віра сильніша за Лізу. Хто найслабший?

Мишко темний за Миколку. Мишко світлий за Вовчика. Хто найтемніший?

Віра важча за Катю. Віра лехша за Олю. Хто найлегхший?

Методика для визначення рівня розумового розвитку молодих школярів Є. Замбовича не використовується для вимірювання мовленнєвих, математичних здібностей, просторової уяви та пам'яті

Тест визначення ступеня сформованості творчих здібностей дитини

Для визначення рівня сформованості творчих здібностей потрібно уважно прочитати наведені нижче пункти і проти кожного з них поставити слово "так", якщо твердження збігається з думкою про себе, або "ні", якщо не збігається (*див. Додаток А*).

Інструкція з обробки даних анкети: номери запитань анкети записуються у вигляді двох стовпчиків

За відповіді «так» на запитання 3,5,8,9,10,11,13,15,16,19 і відповідь «ні» на запитання 1,2,4,6,7,12,14,17,18,20 виставляють 2 бали. Результати додаються. Ступінь сформованості творчих здібностей визначається так: якщо набрано від

Також обдарованість – це складний психічний феномен, система особливих індивідів, як і необхідні комплексні розробки перед діагностикою, в тому числі розробка практичними психологами спеціальних авторських діагностичних програм, як бінарні вбудовані методи загадкового таємничого

аналізу. Особливість мишей в діагностиці обдарованості і результати роботи цієї розробки винні в розвитку передових технологій.

Одним із завдань соціально-психологічної служби загальноосвітнього навчального закладу є виявлення обдарованої дитини, створення банку даних про обдарованих дітей у школі, допомога учням у вирішенні проблем, пов'язаних з обдарованістю, співпраця з педагогічним колективом. Працюючи з обдарованою дитиною, соціальний педагог повинен знати та вміти:

- виявляти здібності та проводити корекційне виховання;
- визначити особливості сімейних відносин;
- знайти шляхи порозуміння з обдарованою дитиною;
- налагодити контакти з батьками;
- здійснювати постійне спілкування між викладачами;
- здійснювати правову охорону;
- створювати умови для реалізації своїх інтересів і здібностей;
- організувати творчу діяльність у позакласній та позакласній роботі.

Щоб уникнути хаосу в соціально-педагогічній роботі з дітьми з високим рівнем здібностей, необхідно включати в план роботи соціального педагога ефективні методи та форми роботи з дітьми, педагогами, батьками та спрямовувати їх на покращення середовища, яке дає змогу працювати з дітьми. забезпечує умови для розвитку творчого потенціалу та гармонійного розвитку. особистість

Завданням адміністрації школи, класних керівників, керівників гуртків, секцій, студій, бібліотек є створення умов для розвитку обдарованої дитини.

У цьому випадку вчитель повинен використовувати такі правила:

- не хвалити учня за індивідуальні успіхи, а заохочувати спільну діяльність з іншими дітьми;
- не використовуйте елементи змагання, адже обдарована дитина завжди буде переможцем;

- не принижувати та не підкреслювати індивідуальну відмінність обдарованої дитини; (див. Додаток Б)

Методика соціально-педагогічної діяльності повинна включати ефективні методичні прийоми:

- заохочення до спільної діяльності;
- створення атмосфери емансипації;
- поблажливість до можливого розладу;
- затвердження результатів діяльності в певній сфері, стимулювати бажання перевірити себе в іншій сфері;
- заохочення учнів до створення власного проекту;
- стимулювання до самостійної роботи;
- надання свободи вибору.

Важливий момент у методиці соціально-педагогічної діяльності посідає соціальний захист обдарованих дітей – це, насамперед, пом'якшення негативних наслідків мікросоціуму для них, створення умов для реалізації їхніх інтересів та життєво важливих умов. потреби.

Соціальний захист здійснюється на двох рівнях: місцевому та загальнодержавному і ґрунтується на принципах гуманістичної спрямованості та спрямування національних та загальнолюдських цінностей.

Національний рівень включає такі аспекти здійснення соціально-педагогічного захисту:

- реалізація державної соціальної політики щодо дітей;
- виконання спеціальних державно-громадських соціальних програм для дітей, як комплексних, так і цільових;
- удосконалення законодавчого забезпечення та захисту дітей.

На місцевому рівні планується створення соціальних служб психолого-педагогічної підтримки та допомоги обдарованим дітям, соціально-педагогічна діяльність яких буде спрямована за такими напрямками: організація діагностично-консультативного супроводу; забезпечення матеріального забезпечення та житла; забезпечення необхідним дидактичним

матеріалом; перепідготовка педагогічних кадрів та визначення спеціальної оплати праці вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. Метою захисту та підтримки є

- навчання обдарованої дитини навикам психологічної стійкості в психотравмуючих ситуаціях;
- навчання саморегуляції;
- набуття здатності адаптуватися в соціально значимому середовищі (сім'я, школа, група однолітків тощо) без зменшення потреби в реалізації обдарованості;
- набуття здатності запобігати небезпеці (вживання наркотиків, алкоголю);
- Набуття лідерських і комунікативних навичок на продуктивному рівні;
- творчий саморозвиток;
- навчити батьків розпізнавати небезпеку, що загрожує обдарованій дитині.

Методика роботи соціального педагога різноманітна, але підхід до вирішення проблеми суто індивідуальний. Соціально-педагогічна діяльність повинна носити поліпрофесійний і багатофункціональний характер. Соціальний педагог має входити до творчих та галузевих груп (лікарів, юристів, психологів, економістів тощо), що сприятиме вирішенню проблем обдарованих дітей.

Для цього необхідно розробити та реалізувати соціально-педагогічну програму (проект) підтримки, яка може включати такі розділи:

1. Теоретичне обґрунтування та кінцевий результат проекту.
2. Поняття, в якому вказується мета, завдання, умови виконання.
3. Технологічна карта, де визначається покроковий опис опори:
 - виявлення обдарованих та здібних дітей;
 - методична робота з учителями;
 - виконання програми;

- аналіз ефективності педагогічної успішності дитини в класній діяльності;

- аналіз ефективності навчальної успішності дитини в позакласній роботі.

4. Методи визначення результату.

5. Переваги особистого супроводу.

6. Застереження від помилок.

Методика соціально-педагогічної діяльності з обдарованими дітьми включає:

1. Розкриття обдарованості дитини.

2. Визначення напрямку обдарованості.

3. Планування роботи за визначеною ділянкою за прикладом:

- корекційна освіта;

- загальна організація діяльності;

- спеціальна організація діяльності;

- організація виховання;

- організація навчання;

- організація діяльності з батьками;

- превентивне виховання.

4. Організація та реалізація запланованих заходів.

5. Перевірка ефективності діяльності.

6. Соціальний контроль і всебічний соціальний супровід і захист. Отже, громадсько-просвітницька діяльність з обдарованою дитиною має бути спрямована на формування інтересу до шкільної освіти, задоволення потреб дитини в інших пізнавальних потребах, допомогу вчителям у створенні методів навчання та розробку компетентнісної моделі для вчителів, що працюють з обдарованою дитиною.

Діагностика обдарованої дитини пов'язана з визначенням її соціального статусу та прогнозуванням поведінки, а також направленням до навчального закладу відповідного типу. З досвіду вчителів відомо, що обдаровані діти

проводять половину, якщо не весь навчальний час у звичайних загальноосвітніх школах. Школам важко задовольнити інтереси та можливості обдарованих учнів, оскільки вони розраховані на дітей з різними індивідуальними здібностями. У зв'язку з цим у обдарованих дітей формується уявлення про себе як про нормальних, а про інших як про розумово відсталих учнів.

У практиці сучасної школи можна визначити три підходи до вибору форм навчання обдарованих дітей:

1. Обдаровані діти навчаються у звичайній школі, але за індивідуальною програмою, що містить елементи збагачення та прискорення.

2. Створення спеціальних шкіл для обдарованих: гімназій, ліцеїв, шкіл з особливими нахилами тощо.

3. Створення дітей з підвищеними здібностями спеціальних класів у структурі масової загальноосвітньої школи, створення спеціальних програм.

За місцем навчання обдарованої дитини проводиться діагностика з метою визначення її рівня розвитку, що допоможе знайти адекватні методи навчання і виховання, створити спеціальні програми, забезпечити підтримку та захист.

Найчастіше використовуються наступні методи:

1. Стандартизовані способи вимірювання інтелекту. Тести спрямовані на визначення вербальних і невербальних здібностей дитини. Найпоширенішими методами є шкала IQ Стенфорда-Біне, тест Слоссона, шкала IQ Векслера та ін.

2. Стандартизовані тести для студентів використовуються для виявлення виняткових здібностей з навчальних дисциплін. Тести призначені для вимірювання готовності дітей до школи (оволодіння основними поняттями, розуміння шкільних інструкцій, слухова пам'ять, списування, розпізнавання букв тощо). Сюди входять тест загального рівня досягнень, Стенфордський тест досягнень тощо.

3. Стандартизовані тести на перцептивно-моторний розвиток. Він спрямований на виявлення рухових здібностей у дітей дошкільного віку, вимірювання вміння керувати і регулювати рухи різної амплітуди, координувати роботу рук, очей, відтворювати геометричні візерунки, закінчувати малюнки, конструювати з кубиків.

4. Стандартизовані тести для оцінки соціального розвитку. Оцінка соціальної компетентності та зрілості дітей дошкільного віку передбачає визначення комунікативних навичок, вміння встановлювати контакти.

5. Вимірювання креативності (тест Торренса). Ці тести призначені для визначення ефективності побудови малюнків, використання словосполучень, використання звичайних предметів для розв'язування нестандартних задач тощо.

6. Записи спостережень і контролю.

7. 7. Методика вивчення особливостей особистості включає вивчення блоку показників-факторів: тривожність під час тестування, тривога за шкільні оцінки, загальна занепокоєність, стабільність якості мислення, академічна самооцінка, контроль мотивації, потреба в знаннях. , страх невдачі.

8. Методи вивчення довкілля: заохочення в сім'ї, освітній рівень батьків, міське (сіло) життя, шкільна атмосфера, визначення подій у житті, досвід успіху, невдачі.

9. Життєві спостереження за близькими людьми.

Найпоширенішими вимірюваннями є тести Стенфорда-Біне, методика Мюнхенського поздовжнього дослідження. Одиницею виміру обдарованості є IQ (10 „), що визначається за формулою:

де CV – календарний вік, RO – розумовий вік.

Результати тесту запропонованої викладачем англійської мови Ф. Пейнтером.

1 (5, бали Якісні рівні

141-170 Розумова обдарованість

111-140 Підвищення розумових здібностей

91-110 Інтелектуальна норма (середні здібності)

71-90 Зниження розумових здібностей

30-70 Різних ступенів розумової відсталості

Дітей з підвищеними розумовими здібностями можна розділити на групи:

- 110-120 - дуже здібні діти;

- 120-140 - незвичайні діти.

Крім того, є діти, чий IQ нижче 90 балів. Про таких дітей кажуть знижені інтелектуальні здібності (90-70, рівень нижче середнього), а з 70-30 вони розумово відсталі. Діти з балами 60-50 балів відносять до піддатних до навчання, діти з 50-25 балами, які проходять щеплення елементарних навичок, нижче 25 балів, потребують постійного догляду.

Задokumentовано, що бувають випадки, коли люди з балом менше 25 виявляють незвичайні здібності або справжні таланти. Це явище називається «сеан-ефектом» - ефектом незвичайних здібностей. У «савантів» внаслідок різних травм голови при пологах або захворювань центральної нервової системи центри високої активності зберігаються в корі головного мозку. Чим сильніше аутизм, тим яскравіше виражена досконала висота звуку, фотографічна пам'ять, феноменальна здатність до математики тощо.

Жоден з цих методів не може претендувати на виняткову роль у визначенні обдарованості. При проведенні практичних досліджень слід враховувати тривалий процес виявлення обдарованих дітей, оскільки він пов'язаний з динамікою розвитку.

2.3. Методичні рекомендації щодо організації індивідуальної роботи у процесі виховання молодших школярів

«Педагог має визначити, знати, враховувати індивідуальні особливості своїх учнів, їхній фізичний розвиток, темперамент характер, волю, мислення, почуття, інтереси, щоб спираючись на позитивне, усувати негативне у їхній

діяльності і поведінці...», - тільки за цієї умови можливе виховання цілісної, гармонійно розвиненої індивідуальності та повноцінної особистості.

Слід зазначити, що неусвідомлення вчителем тонкощів організації відповідних напрямів індивідуальної роботи, в першу чергу, створює нові, побічні проблеми, які нерідко розв'язуються неоптимальним шляхом.

Важливою методичною рекомендацією є те, що в практичній роботі учителю на уроці дуже важко орієнтуватись на різні фактори, практично він не може організувати роботу одночасно більш ніж з 2–3 групами. Отже, щоб була можливість управліннь діяльністю в цих групах, клас не може бути розбитий більше ніж на 2–3 групи.

Для такої розбивки потрібен один, але найбільш важливий критерій, зокрема рівень розвитку мислення. У багатьох методичних роботах питання індивідуалізації розв'язується в плані попередження помилок і засвоєння змісту. Цього недостатньо. Адже, як зазначає, О. Кирсанов: «... одна з принципових вимог до навчальної діяльності – не пристосування навчання до рівня підготовленості учня шляхом зниження об'єktiv труднощів, а систематичне, послідовне, цілеспрямоване розширення і потенціальних можливостей до об'єktivних вимог» [32, с. 4].

Концептуальним є те, щоб цей поділ дітей на групи був правильним й безболісним. Практично це можна зробити наступним чином:

- дати право дитині самовизначитися (проявити себе);
- робочі групи формувати за результатами виконання певного завдання зростаючої складності (аналізувати як учень впорався);
- поділ учнів здійснювати самостійно, не натякаючи на кмітливість, їх здібності, а дати назву підгрупам, які вони сприймають з піднесеним настроєм, як гру.

Отже, поділ дітей на групи слід робити мимовільно, відповідно до їх здібностей, умінь і навичок виконання завдань. Групи в класі бажано робити змінними. Учні мають можливість в будь-який час перейти в іншу групу, відчуваючи свої сили при виконанні певних завдань. Таким чином не

втрачається жодного учня, розвиваючи їх творчі здібності.

Підбираючи завдання для кожної з груп, слід розподілити їх за певними ознаками:

➤ зміст завдання бажано давати однаковий, але для високого рівня:

- збільшувати обсяг роботи;
- ускладнювати способи розв'язання завдань;
- зменшувати час на виконання даного завдання;

➤ пропонується давати спільне завдання для всіх груп, але для середнього рівня пропонується:

- зразок виконання завдань;
- пам'ятку, таблицю;
- схеми-опори, план розв'язання;
- різні за складністю завдання різним групам;

➤ підбираючи завдання для учнів, слід враховувати:

- різну підготовку та фізичний стан кожної дитини;
- ступінь активності мислення учнів;
- самостійність їх суджень;
- уміння логічно аргументувати ті чи інші положення, тлумачення;
- уміння оцінити й узагальнити факти та явища.

Загалом можна сказати, що для організації індивідуальної роботи учителю необхідно таке:

- мати уяву про особливості розумової діяльності рівних груп учнів, про шляхи розвитку мислення,
- уміти оцінювати рівень розвитку учнів,
- уміти здійснювати допомогу різної міри, якщо учні натрапляють на труднощі,
- володіти формами організації індивідуального підходу з урахуванням необхідності розвитку мислення.

Виходячи з цього слід зазначити, що для успішної індивідуалізації навчання вчителю необхідно:

- вивчити індивідуальні особливості та навчальні можливості учнів;
- визначити критерії об'єднання учнів у групи;
- використовувати й удосконалювати здібності і навички учнів у груповій та індивідуальній роботі;
- систематично й об'єктивно аналізувати роботу учнів;
- планувати діяльність учнів з формування в них навичок самостійної діяльності і вміння керувати власним навчальним процесом;
- відмовлятися від малоефективних прийомів організації навчання, замінюючи їх раціональнішими за даних умов;
- здійснювати постійний зворотний зв'язок на уроці.

Таким чином формуються напрями роботи педагога:

- контроль за нервово-фізичним навантаженням школяра, яке створюється діяльністю і вимогами педагогів і батьків (не просто подолати спокусу вкласти в дитину як можна більше інформації, навичок і т. д.);
- консультативна і просвітницька робота з дорослими;
- не допускати експлуатації здібностей дитини в збиток іншим її інтересам і віковим потребам;
- необхідно орієнтувати дорослих на цілісний розвиток дитини (і тих сторін в яких вона не проявляє себе яскраво);
- вироблення педагогами і батьками стилю ефективного спілкування з учнем, адекватної оцінки його вчинків, розуміння поведінкових проявів.

Отже, вчителям слід враховувати низку практичних методичних рекомендації з проблеми здійснення індивідуальної роботи:

- досконало вивчити кожного учня, постійно вести за ним психолого-педагогічні спостереження;
- чітко визначити на якому етапі потрібна індивідуалізація;
- об'єднувати дітей в групи довільно;
- групи не мають бути постійними;
- дозволяти їм самим обирати собі посильний вид роботи;

- виконувати індивідуальні завдання систематично, майже на кожному уроці, уникаючи стандарту;
- індивідуалізація має проходити через різні етапи уроку;
- уміло використовувати міри заохочення, розподіляти увагу при одночасній роботі кількох груп;
- передбачати дозування часу, різних видів роботи;
- добирати завдання з поступовим ускладненням для сильніших і зменшувати міру допомоги для слабших учнів;
- диференціацію бажано застосовувати під час фронтальної роботи, коли учні розв'язують загальні навчальні завдання.
- поєднання індивідуальної роботи з іншими;
- добирати варіативні завдання, що полегшують роботу вчителя і учнів в перевірці цих завдань;
- процес засвоєння слід супроводжувати постійним контролем якості знань, умінь, навичок через самоперевірку, взаємодопомогу з наступною взаємооцінкою, самооцінкою.

Вказуючи на необхідність глибокого вивчення своєрідності особистості школяра, К. Ушинський писав: «...вчитель повинен прагнути пізнати людину, якою вона є в дійсності, з усіма її слабостями і в усій її величі, з усіма її буденними, дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами, ... повинен знати людину в сім'ї, в суспільстві, серед народу, серед людства і наодинці зі своєю совістю, ... знати спонукальні причини діянь, історію розвитку всякої пристрасті і всякого характеру...».

Здійснення індивідуальної роботи у процесі навчання означає передусім виявлення загальної спрямованості особистості учнів, її схильностей, змісту й інтересів. Їх врахування допомагає вихователеві підтримувати і стимулювати розвиток позитивних сторін особистості учнів.

Необхідність індивідуальної роботи зумовлюється тим, що на одні і ті ж засоби і форми виховного впливу кожен учень реагує по-різному, залежно від

своєрідності рис його розуму, почуттів, волі, темпераменту, характеру, що виникли раніше від того, як складаються його стосунки з однокласниками, з вихователем на даному етапі. Все це спричиняє суттєві індивідуальні відмінності у ставленні кожного учня до самих виховних впливів. Ігнорування цього факту знижує ефективність впливів вихователя на учня, а Іноді дає небажані наслідки.

Важливе значення в здійсненні індивідуальної роботи має педагогічна оцінка їхньої діяльності і поведінки, оскільки об'єктом оцінки мають бути передусім мотиви дій та вчинків, а не лише їх результати.

Важливим фактором у здійсненні індивідуальної роботи є їх самооцінка. Відомо, що вже на початку молодшого шкільного віку під у дитини складається більш чи менш виразна і стійка оцінка своїх можливостей, якостей. Таким чином, вже з першого класу вчителю доводиться враховувати індивідуальні відмінності самооцінки кожного учня. Самооцінка – завищена або занижена – справляє помітний вплив на навчальну діяльність учня, на його ставлення до однокласників, значною мірою зумовлює його поведінку, особливості сприймання виховних впливів учителя.

Глибокі знання загальних основ індивідуального підходу до учнів дають змогу педагогам більш кваліфіковано використовувати прийоми педагогічного впливу.

У процесі виховної роботи застосовують такий прийом як навіювання. Завдання його – вселити в учня віру у правоті його дій.

Прийом довіри базується на переконанні, що в кожній людині є багато позитивного, і на це необхідно опиратися, щоб досягти успіхів. Педагог продумує створення такої ситуації за якої позитивні якості можуть проявитися.

В індивідуальній роботі рекомендують використовувати прийом залучення учнів до цікавої діяльності.

Основні напрямки індивідуальної роботи вчителів з учнями:

- вивчення індивідуальних особливостей, специфіки умов їх розвитку;

- встановлення міжособистісних контактів із кожною дитиною;
- створення у класному колективі умов для прояву і розвитку реальних і потенційних можливостей учнів, задоволення соціально-цінних і особистісно значущих інтересів та потреб учнів;
- вивчення та врахування в роботі стану фізичного, психічного та соціального здоров'я учнів;
- розв'язання питання соціальної адаптації учнів в умовах дитячого та педагогічного колективу;
- надання індивідуальної допомоги учням, які мають проблеми в адаптації до життєдіяльності класу, відносин з учителями, вихователями, іншими членами колективу навчального закладу;
- сприяння вихованцям у діяльності з самопізнання, самовизначення, саморозвитку;
- діагностика результатів навчання, виховання і розвитку кожного учня, облік їхніх особистих досягнень.

Висновки до другого розділу

Кожна обдарована чи надзвичайно здібна дитина у школі потребує постійної підтримки соціального педагога – це комплексний метод, що створює умови для реалізації індивідуальних творчих здібностей.

Сучасні технології навчання обдарованих дітей у школі підкреслюють, що серед методів роботи з обдарованими учнями мають переважати самостійна робота, пошуково-дослідницькі підходи до набутих знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням має стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Побутові завдання мають бути творчими, диференційованими. Формами роботи можуть бути групові та індивідуальні заняття в аудиторії та позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації має доповнюватися науковою інформацією, яку

можна отримати в процесі виконання додаткових завдань одночасно з іншими учнями, але за рахунок вищої швидкості опрацювання навчальної інформації.

А що відбувається в житті дитини, зацікавленість до її дитячих, нехай самим дріб'язковим і наївним, проблемам, бажання зрозуміти, бажання спостерігати за всіма змінами, що відбуваються в душі та свідомості зростаючої людини. Цілком природно, що конкретні форми і прояви цього контакту широко варіюють, у залежності від віку й індивідуальності дитини. Але корисно замислитись і над загальними закономірностями психологічного контакту між дітьми і батьками в родині [18, с. 156].

Контакт ніколи не може виникнути сам собою, його потрібно будувати з дитиною. Коли говориться про взаєморозуміння, емоційний контакт між дітьми і батьками, мається на увазі деякий діалог, взаємодія дитини і дорослого. Головне у встановленні діалогу - це спільний потяг до загальної мети, спільне бачення ситуацій, спільність у напрямку дій. Мова йде не про обов'язковий збіг поглядів і оцінок. Найчастіше точка зору дорослих і дітей різна, що цілком природно при розходженнях досвіду. Однак першорядне значення має сам факт спільної спрямованості до вирішення проблем. Дитина завжди повинна розуміти, якими цілями керуються батьки в спілкуванні з нею. Дитина, навіть у найменшому віці, повинна ставати не об'єктом виховних впливів, а союзником у загальному сімейному житті, навіть її творцем. Саме тоді, коли дитина бере участь у загальному житті родини, розділяючи всі її цілі та плани, зникає звичне виховання, поступаючись місцем справжньому діалогу [55, с. 58].

Найбільш істотна характеристика діалогічного спілкування, що виховує, полягає у встановленні рівності позицій дитини і дорослого [17, с. 139]. Досягти цього в повсякденному сімейному спілкуванні з дитиною дуже важко. Звичайно стихійно виникаюча позиція дорослого – це позиція "над" дитиною. Дорослий має силу, досвід, незалежність – дитина фізично слабша, недосвідчена, цілком залежна. Всупереч цього батькам необхідно постійно прагнути до встановлення рівності [18, с. 5].

Людина не повинна бути об'єктом виховання, вона завжди активний суб'єкт самовиховання. Батьки можуть стати володарями душі своєї дитини лише в тій мірі, у якій їм вдається розбудити в дитині потребу у власних досягненнях, власному вдосконаленні.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичного та емпіричного матеріалу педагогічної науки й практики ХХ століття, надає змогу визначити такі характерні особливості індивідуальної роботи з молодшими школярами:

- надає можливість вибору із запропонованих засобів навчання ті, які учень вважає найбільш ефективними;
- учень одержує індивідуальну допомогу в разі виникнення труднощів;
- школяр досягає різних рівнів знань щодо змісту навчання;
- процес навчання організований у такий спосіб, створює сприятливі умови й мікроклімат засвоєнню навчального матеріалу та формуванню практичних навичок;
- навчається, працює в індивідуальному темпі.

Апробація різних педагогічних технологій індивідуалізованого навчання, засвідчила, що позитивний ефект при цьому досягається за умов:

- а) поваги до учня як до особистості;
- б) використання життєвого досвіду кожного учня та його кореляції зі змістом нової інформації, а також перетворення суб'єктного досвіду;
- в) врахування емоційного впливу навчального матеріалу на особистість учня;
- г) такої організації навчального процесу, за якої учневі надається можливість вибирати форму виконання завдань, спосіб навчальної роботи, а обдарованим учням ще й обсяг виучуваного матеріалу;
- д) такої оцінки уміння, що впливає з суб'єктної діяльності, на що й спрямовано нині весь навчальний процес;
- е) володіння педагогічною технікою (вербальні, так і невербальні прийоми особистого впливу).

Індивідуальна робота – форма організації навчального процесу, яка забезпечує реалізацію творчих можливостей молодшого школяра через індивідуально спрямований розвиток здібностей чи творчу діяльність.

Індивідуальна робота як система складається з циклів.

1. Вивчення особистості учня до того, як впливати на нього.
2. Прогнозування навчання учня на основі його пізнання.
3. Виконання групових та індивідуальних програм – це серцевина навчального процесу в класному колективі.
4. Індивідуальне навчання особистості в класному колективі, який є також суб'єктом виховання і створює умови для підвищення учнів авторитету.
5. Педагогічне рішення і дія – це словесне попередження.

У роботі здійснено теоретичне узагальнення наукової проблеми, сутність якої полягає в розкритті та реалізації умов ефективного здійснення індивідуального виховання учнів в школі під керівництвом вчителя та вихователя, а також в позаурочній діяльності через батьків, та колектив, в якому перебуває дитина.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє нам зробити висновок, що в індивідуальному підході до дитини можна виокремити відповідно два аспекти – психологічний і педагогічний. Психологічний полягає у встановленні неповторної своєрідності учня, у визначенні його ставлення до оточуючих і себе самого, особливостей суб'єктивного сприйняття зовнішніх впливів і специфіки реагування на них. Педагогічний аспект індивідуального підходу полягає у виборі таких засобів і форм впливу на учня, які найбільш відповідають його психологічним особливостям, психічним станам, настроям у даний момент..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ціннісні орієнтири сімейного виховання / Т. Алексеєнко // Рідна шк.– 1987.– №10.– С.69–72.
2. Артемова Л. Історія педагогіки України / Л. Артемова // К. : Либідь. – 2006. – 37 с.
3. Артемова Л.В., Підготовча до школи група в дитячому садку: методичний посібник. / Л. В. Артемова, В. К. Котирло. – К.: Батьківська школа, 1989.– С. 136.
4. Барташнкова А. Як визначати рівень розумового розвитку дитини? Діагностика готовності дітей до навчання в школі. Тести для дітей 5–7 років / І. А. Барташнкова, О.О. Барташніков. – Тернопіль : Богдан, 1998. – С. 84.
5. Барташнкова І.А. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5–7 років / І.А. Барташнкова, О.О. Барташніков. – Тернопіль : Богдан, 1998. – С. 88.
6. Бех І. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / І. Бех // К.: Либідь. – 2006. – С. 268 – 272.
7. Битинас Б.П. Педагогічна діагностика: сутність, функції, перспективи / Б. Битинас, Л. Катаєва // Педагогіка. – 1993.– № 2. – С.5–14.
8. Боришевський М. Сімейне виховання, гарант морального становлення особистості / М. Боришевський // Початкова школа. – 1995.– №4.– С. 17–19.
9. Буграк. М. Національна програма «Освіта Прикарпаття»: формування виховного ідеалу / М. Буграк // Голос Покуття. – 1996. – 24 січня.
10. Бучківська В. Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка / В. Бучківська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Тернопіль. – 2001. – №9. – С. 73–76.
11. Ващенко Г. Виховання волі характеру / Г. Ващенко – К.: Школяр, 1994. – С. 385.
12. Вишневецький О. Концепція демократизації українського виховання.

- Концептуальні засади демократизації та реформування освіти на Україні / О. Вишневський. – К.: Школяр, 1997. – С.78–121.
13. Волкова Н.П. Педагогіка для студентів вищих навчальних закладів / Волкова Н.П. – К. : Академія. – 2003. – 83 с.
 14. Володкевич М. Завдання педагогічної діяльності / М. Володкевич // Педагогічна думка / під ред. І. А. Сікорського. – Вип. 1. – К., 1995. –
 15. Вулгаїв П. Виховання маленьких дітей в українській родині / П. Вулгаїв // На грані двох свят. – 1998. – №1. – С. 3–4.
 16. Гагозна В. «Не бійтеся досконалості». Батькам про розвиток творчих здібностей дітей / В. Гагозна // Рідна шк. – 1998. – №12. – С.66 – 69.
 17. Головач Л. Про статеve виховання дітей у сім'ї та школі / Л.Г. Головач, С.М.Недільський, С.М. Стельмахович // Сподвижник української етнопедагогіки : Серія «Педагогіка, етнопедагогіка». – Івано-Франківськ, 1999. – Вип.25. – С. 154–156.
 18. Гуткина Л. Д. Настільна книга класного керівника / Л. Д. Гуткина. –М. : Центр «Педагогічний пошук». – 2004. – 144 с.
 19. Дерев'янюк Н. Формування громадської культури сім'янина у педагогічній спадщині М. Стельмаховича / Н. Дерев'янюк // Сподвижник української етнопедагогіки: Серія «Педагогіка, етнопедагогіка». – Івано-Франківськ, 1999. – Вип.25. – С. 157–160.
 20. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К., 1994.– С. 61.
 21. Діалоги про виховання: Кн. для батьків / Упоряд. О.Г. Свердлова, Редкол.: В. М. Столетов та ін. – К.: Рад. школа, 1985.– С. 304.
 22. Додукна О. Виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї / О. Додукна // Початкова школа. – 1997. – №6. – С.6–12.
 23. Додукна О. Зміст виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї / О. Додукна // Початкова школа. – 1991. – №5. – С. 7–24.
 24. Дуткевич Т. Дитяча психологія. Навчальний посібник / Т. Дуткевич// К.: Центр учбової літератури. – 2012. – с. 424.

25. Експериментальна модель процесу формування організаційної компетентності майбутніх учителів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intellect–invest.org.ua>
26. Етнопсихічні орієнтири сімейного виховання: Навч-метод. посібник / Ред. Л.Є. Орбан. – Івано-Франківськ, 1996. – 96с.
27. Єремєєва В. Проблема індивідуального підходу до особистості у зарубіжній педагогіці: історичний аспект / В. Єремєєва // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. – Житомир – Київ. – 2015. – С. 131 – 134.
28. Єременко Г.М. Дитина йде до школи / Г.М. Єременко, Г.М. Риженко. – К.: Знання, 1985.– С. 32.
29. Єромицький П. Щедрі поради батьків. Про діяльність народних університетів педагогічних знань для батьків у обл. / П. Єромицький // Радянська освіта. – 1976. – 26 червня. – С. 11–13.
30. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку та виховання дітей / М.П. Задесенець.–К.: Радянська школа, 1973. – С. 152.
31. Закон України «Про освіту». – К., 1997. – 16 с.
32. Злочевський С.Є. Сімейна педагогіка / С.Є. Злочевський, В.К. Котирло. – К. : Знання, 1986. – С. 48.
33. Івасів Л. Узгодження дій: Спільна робота дошкільного закладу, сім'ї школи з фіз. виховання дошкільників / Л. Івасів // Дошкільне виховання. – 1996. – №1. – С. 18–19.
34. Індивідуальний підхід у вихованні дітей різних типів темпераменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/13281022>
35. Карпенчук С. Теорія і методика виховання: навч. посібник / С. Карпенчук // 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Вища школа. – 2005. – 203 с.
36. Коваль І. Традиції виховання Галицько-Волинської держави / І. Коваль. – Івано-Франківськ, 1995. – С.41-43.
37. Ковальчук О. Психолого-педагогічні особливості розвитку молодшого школяра як об'єкта формування гуманістичних цінностей / О. Ковальчук

- // Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – С. 1–7.
38. Ковбас Б.М. Стельмахович – один з основоположників теорії українського родинного виховання / Б.М. Ковбас // Сподвижник української етнопедагогіки: Серія «Педагогіка, етнопедагогіка». – Івано-Франківськ, 1999. – Вип.25. – С.131–133.
 39. Комановський І.В. Педагогічний всеобуч батьків першокласників / І.В. Комановський // Початкова школа. – 1969. – №3. – С.60–63.
 40. Кононенко П. Концепція української національної школи-родини // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні / П. Кононенко, Т. Усатенко. – К.: Школяр, 1992. – С. 122-132.
 41. Конституція України. – К.: Право, 1996. – С. 55.
 42. Концепція народної освіти України: Проект // Світ молоді. – 1990. – 15 грудня. – С. 16–23.
 43. Концепція національного виховання // Рідна школа, 1995. – №6.– С.18–25.
 44. Корненко С. М. Збори у початкових класах / С.М. Корненко, Я.П. Кодлюк : Навчально-методичний посібник.– Тернопіль, 1995. –С. 64.
 45. Коробко С.Л. Шестирічний учень / С.Л. Коробко. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1986. – С. 48.
 46. Костів В. Проблеми виховання дітей з неповних сімей /В. Костів //Сподвижник української етнопедагогіки /В. Костів: Серія «Педагогіка, етнопедагогіка». – Вип.25. –Івано-Франківськ, 1999. – С. 150–153.
 47. Костів В. Родинні взаємини проблеми виховання дітей /В. Костів: Збірник статей.– Івано–Франківськ, 1995. – С. 48.
 48. Котирло В.К. Завтра в школу / В.К. Котирло. – К.:Радянська школа, 1977. – С. 128.
 49. Кочетов А. Педагогічні основи самовиховання / А. Кочетов. – М., 1974. – 276 с.
 50. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогікаXX століття / В. Кравець // К. – 1996. – 290 с.

51. Крюков В. Родинно-сімейне виховання / В. Крюков//Освіта. – 1998. – 29 липня – 5 серпня. – С.7.
52. Кузьменко В. Індивідуальний підхід: десять кроків / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 7. –С. 10–12.
53. Левицький М. Діти – наше майбутнє: Про умови життя розвитку дітей, зокрема в обл./ М. Левицький // Єдність. – 1999. – 18 грудня. – С. 6–8.
54. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка/ П.Ф. Лесгафт. – М.: Педагогика, 1991. – С. 174.
55. Лисенко Н. М. Стельмахович про родинне виховання дітей дошкільного віку / Н.М. Лисенко // Сподвижник української етнопедагогіки: Серія «Педагогіка, етнопедагогіка». – Івано-Франківськ, 1999. – С.145–149.
56. Лисенко Н.М. У єдності з см'єю / Н.М. Лисенко // Дошкільне виховання. – 1990. – №4.–С. 18–19.
57. Луцик Д.В. Проблеми сімейного виховання підготовки молоді до сімейного життя у педагогічній творчості М. Стельмаховича / Д.В. Луцик // Сподвижник української етнопедагогіки: Серія «Педагогіка, етнопедагогіка».– Івано-Франківськ, 1999. – С. 134–139.
58. Луцик Д.В. Українська см'я, її виховні функції / Д.В. Луцик.–Дрогобич, 1988. – С. 132.
59. Любар О.О. Історія української педагогіки / О.О. Любар, М.Г. Федоренко. – К.: 1999. – С. 357.
60. Макаренко А. С. Книга для батьків: Лекції про виховання дітей / А.С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1973. – С. 336.
61. Макаренко А.Педагогическая поэма / А. Макаренко // М. : ИТРК. – 2003. – 139 с.
62. Макаренко А.С. Книга для родителей / А.С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1988. – С. 300.
63. Макаренко А.С. Твори / А.С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1955. – С.20–21.
64. Назарчук Д. Уроки «нульового класу»: Шкільна реформа: досвід,

- проблеми Галицький р-н. /Д. Назарчук // Прикарпатська правда. – 1985.– 7 листопада.
65. Нікітін Б. П. Сходинки творчості або розвиваючі гри/ Б.П. Нікітін. – К.: Радянська школа, 1999. – 144с.
66. Нікітін Б. П. Ми та наші діти / Б.П. Нікітін, Нікітіна Л.О. – К.:Молодь, 1989. – С. 240.
67. Нікітін Б. П. Наша сім'я: Ми наші діти/ Б.П. Нікітін, Нікітіна Л.О. // Початкова школа.– 1989. – №5. – С.64–67.
68. Організація роботи з батьками / За редакцією М. Кривка. – Рівне, 1996. – С. 267.
69. Оржеховська В. Класний керівник у сучасній школі : метод. посіб. /В. Оржеховська, О. Пилипенко та ін. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 156 с.
70. Паул'сен Ф. Педагогіка: пер. з нім. / Ф. Паул'сен / Під ред. Г. К. Вебера. М. : Світ, 1913. – 15 с.
71. Педагогіка народознавства // Освіта. – 1990. – 27 липня. – С. 4.
72. Педагогічна діагностика як один із найважливіших етапів виховних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-13485>
73. Педагогічна діагностика. Методичні рекомендації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ua.convdocs.org/docs/index-152936
74. Педагогічне діагностування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
75. Педагогічний батьківський ліцей // Рідна школа. – 1998. – №3. – С.63–65.
76. Педагогічні задачі завдання для батьків: Посібник. – К. : Рад. шк., 1989. – С. 187.
77. Петренко Л. Форми виховної роботи в школі / Л. Петренко // методичний посібник. – С. 9–10.
78. Підласий І. Практична педагогіка або три технології :Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти /І.Підласий// К. : Слово,

2004. – С. 126–134.
79. Поліщук В. Психологічні особливості дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку: дис. ...канд. психол. наук / В. Поліщук. – К., 1995. – 198 с.
80. Постовий В. Сім'я і родинне виховання: концепція / В. Постовий // Рідна школа. – 1996. – №11–12. – С. 15–24.
81. Рекомендації обласної науково-практичної конференції «Оновлення змісту навчання виховання в національній школі» // Поліття. – 1991. – №40 (грудень). – С. 4.
82. Родинному вихованню – справжню турботу! Звернення ряду педагогів республіки, в т.ч. доц. пед. інституту Стельмаховича М.Г. до всіх причетних до родинного виховання // Культура життя. – 1989. – 8 жовтня. – С. 10–11.
83. Рубінштейн М. Педагогічна психологія в зв'язку із загальною педагогікою / М. Рубінштейн // К. : Світ. – 1927. – 45 с.
84. Сбруєва А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах :навчальний посібник] / А. Сбруєва, М. Рисіна // Суми: СумДПУ. – 2000. – 208 ст.
85. Скрипченко О. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук, І. Булах, Т. Зелінська // Вид. 2–ге. доп. – К.: Каравела. – 2007.– 400 с.
86. Созоне В. Організація виховної роботи в класі / В. Созоне. – М. :Центр «Педагогічний пошук», 2002. – 160 с.
87. Стельмахович М.Г. Національна педагогіка / М.Г. Стельмахович // Освіта. – 1991. – 5 березня. – С. 3.
88. Стельмахович М.Г. Гармонія родини громади: Проблеми співробітництва сім'ї школи / М.Г. Стельмахович //Прикарпатська правда. – 1990.
89. Стельмахович М.Г. Мудрість народної педагогіки/ М.Г. Стельмахович. – К.: Знання, 1971. – С. 46 – (сер. 6; №8).
90. Стельмахович М.Г. Народна дидактика / М.Г. Стельмахович. – К.: Знання, 1985. – С. 48.

91. Стельмахович М.Г. Новітні перспективи родинного виховання / М.Г. Стельмахович // Рідна школа. – 1998. – №78. – С.3–5.
92. Стельмахович М.Г. Родильна обрядовість українців // М.Г. Стельмахович // Прикарпатська правда. – 1991. – 21 травня. – С. 4.
93. Стельмахович М.Г. Сім'я родинне виховання в Україні з найдавніших часів до ХІХ ст. / М.Г. Стельмахович // Рідна школа. – 1992. – №3–4. – С. 14–19.
94. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: Навчально-методичний посібник / М.Г. Стельмахович. – К.: Фрма «Впол», 1997. – С. 231.
95. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К.: СДО, 1996. – С. 288.
96. Стельмахович М.Г. Українське родинознавство / М.Г. Стельмахович.– Івано-Франківськ, 1994.– С. 56.
97. Ступарик Б.М. Українська національна школа: витоки, становлення: Навч.-метод. посібник / Б.М. Ступарик. – К.: ЗМН, 1998. – С. 336.
98. Ступарик Б.М. Українська національна школа: нова парадигма вартостей / Б.М. Ступарик // Голос Покуття, 1996. – 24 січня.
99. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти томах. – К.: Радянська школа. – 1977. – Т. 3. – 97 с.
100. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський // Вибр. тв. в п'яти томах. – Т. 1. – К.: Рад.шк. – 1976.
101. Сухомлинський В. Сто порад учителям / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа. – 1998. – 207 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зразки шкільної документації,
що забезпечують індивідуальний підхід до вихованця**

Додаток А1

Характеристика

на учня 2-Г класу

Чернівецької ЗЗСО І-ІІІ ступенів № 24

Гаврілова Марка

Гаврілов Марк Адамович навчається в Чернівецькій ЗЗСО І–ІІІ ступенів №24 з 2016 року.

Учень проявляє себе на уроках активно, емоційно, упевнено. Він відповідальний, уважний, проявляє себе, як справжній лідер.

Розвиток психічних процесів на високому рівні, на що вказує висока здатність до запам'ятовування. Він дуже добрий, з вдячністю приймає допомогу, пораду, підтримку. Із великим задоволенням і щирим інтересом, завжди творчо старається виконувати всі завдання.

Марк комунікабельний, легко йде на контакт, помітно, що організований, вміє самостійно працювати. Дотримується режиму дня, реагує на похвалу чи осуд вчителя. З-поміж хобі – заняття спортом.

Дитина адекватно використовує вербальні і невербальні засоби спілкування, володіє діалогічною промовою і конструктивними способами взаємодії з однолітками та дорослими. Здатна змінювати стиль спілкування з ними в залежності від ситуації.

Марк – творчий, інтелектуально багатий, відкритий і працьовитий хлопчик, який у майбутньому мріє бути пожежником і робить все можливе для здійснення своєї мрії.

Додаток А2**Соціально–психологічний портрет учня**

Рогов Сергій Володимирович, учень Чернівецької ЗЗСО I-III ступенів № 24, за національністю українець.

Дитина живе з матір'ю. З батьком не спілкується. Сім'я у фінансовому відношенні благополучна, що має стабільний середній достаток.

У розмові дитина повідомив, що до школи ходити любить, тому що там, проводять цікаві уроки, особливо подобається математиката участь у різних виставах.

У класі має друзів і приятелів. У спілкуванні з однокласниками привітний, ввічливий, справедливий.

До вчителів яскраво виражені симпатії і антипатії. Любить свого класного керівника, який для нього є авторитетом, а також вчителі музики. Учитель фізкультури не подобається, тому що він ставить погані оцінки. Хлопчик не виконує необхідні нормативи, тому отримує занижені позначки.

Йому подобається грати в «хованки», «жмурки», грає в комп'ютерні ігри, захоплюється малюванням, музикою, ходить у музичну школу. Любить дивитися мультфільми про лицарів і тварин.

Бере активну участь у житті класу: у святах, іграх, конкурсах малюнка, співає в шкільному хорі.

**Тематика індивідуальних бесід
для молодших школярів**

Таблиця 1

№ з/п	Напрямок виховання	Тематика виховних бесід
1.	Моральне виховання	«Шануй батька і неньку»«Однокласник, друг, товариш»
2.	Трудове виховання	«Навіщо людині працювати?» «Бджола мала, а й та працює!»
3.	Розумове виховання	«Де розум є – там сила маліє» «Одна голова добре а дві ще краще»
4.	Національно-патріотичне виховання	«Я – син своєї землі!» «У нас одна Батьківщина – наша рідна Україна!»
5.	Етичне виховання	«Дбай про інших» «Поважай старших!»
6.	Екологічне виховання	«Збережу довкілля чистим» «Віч-на-віч з природою»
7.	Естетичне виховання	«Чарівні слова» «Великдень – світле свято»
8.	Фізичне виховання	«У здоровому тілі здоровий дух» «Хочу і можу бути здоровим»
9.	Превентивне виховання	«Життя людини – найвища цінність» «Сам удома»
10.	Економічне виховання	«Дбай про руки своїх батьків!» «Світло – джерело життя!»
11.	Правове виховання	«Я знаю свої права!» «Власний простір людини»

ОПИТУВАЛЬНИКИ ДЛЯ БАТЬКІВ**Анкета для батьків«Ви і ваша дитина»**

Дайте відверту відповідь на запитання:

1. Чи любите ви свою дитину такою, яка вона є?
2. Чи дослухаєтеся до її думки?
3. Чи виправляєте мовлення дитини?
4. Чи визнаєте право дитини на помилку?
5. Чи знаходите щодня час для спілкування та занять із дитиною?
6. Чи подаєте приклад у читанні газет, книг, журналів?
7. Чи обговорюєте побачене і почуте разом?
8. Чи переглядаєте спільно з дитиною телепередачі та аналізуєте побачене?
9. Чи зважаєте на вподобання та смаки дитини?
10. Чи завжди знаходите час для спільного відпочинку, прогулянок тощо?

Анкета «Ви і школа»

1. Як ви можете оцінити свої стосунки зі школою, у якій навчається ваша дитина?
 - а) хороші;
 - б) нормальні;
 - в) посередні;
 - г) погані.

2. Як часто відвідуєте її навчальний заклад?
 - а) щотижня;
 - б) один раз на місяць;
 - в) один раз на чверть;
 - г) один раз на семестр.

3. З якою метою ви приходите до школи?
 - а) на батьківські збори;
 - б) на зустріч з учителем чи вихователем групи продовженого дня, щоб бути обізнаним щодо всіх справ класу своєї дитини;
 - в) для участі у виховних заходах класу, де навчається дитина;
 - г) для надання допомоги педагогам;
 - д) за викликом педагогів та адміністрації школи.

4. Що ви відчуваєте після відвідування школи та розмови з педагогом?
 - а) задоволення;
 - б) радість;
 - в) надію;
 - г) тривогу;
 - д) розчарування;
 - е) розгубленість;
 - є) сум.

5. З якою проблемою у навчанні та вихованні дитини ви зіткнулися у школі?

6. Що б ви хотіли змінити у спілкуванні вашої дитини та школи, дитини і педагога?

7. Чи хотіли би ви більше брати участь у житті школи та класу, де навчається ваша дитина? Яку саме?

Орієнтовна схема вивчення сім'ї учня:

Загальні відомості про сім'ю:

- структура сім'ї,
- вік, професія батьків,
- побутові й санітарно-гігієнічні умови життя в сім'ї,
- матеріальне забезпечення сім'ї,
- моральний мікроклімат сім'ї.

Дані про сімейне виховання.

1. Виховна активність батьків:
 - основна мета виховання,
 - наявність конкретних виховних задач,
 - єдність і узгодження вимог дорослих у сім'ї до дітей,
 - спілкування з дітьми, знання про життя дитини;
 - зв'язок із учителями, класним керівником;
 - свідоме оволодіння психолого-педагогічними знаннями;
 - участь у виховній роботі школи.
2. Суспільна спрямованість сімейного колективу:
 - ставлення дорослих до праці, свого міста, виробництва, сім'ї;
 - ступінь активності дорослих у суспільному житті, спрямованість батьків на розвиток духовних потреб дитини.
3. Психологія сімейних стосунків:
 - гармонійні взаємовідносини: повага, дружба, любов, теплота, взаємна турбота, допомога.
 - нестійкі, але позитивні сімейні стосунки: недовготривалі конфлікти, які можливо усунути.
 - взаємостосунки зовні урегульовані, сприятливі, але внутрішньо не сприятливі: зовнішні стосунки тримаються на страхові, погрозах, батьки підривають авторитет один одного, не рідко самоусуваються від виховання дітей.
 - конфліктні стосунки: часті конфлікти, психологічна несумісність батьків, алкоголізм одного з них чи обох, атмосфера грубості недовір'я, погроз.
4. Наявність особистого місця дитини в домі.
5. Дотримання дитиною режиму дня.
6. Розділ трудових обов'язків.
7. Ступінь підготовленості учнів до бесіди.
8. Активність учнів у процесі проведення бесіди (прийоми, що використовує вихователь для активізації школярів).
9. Висновки вихователя, учнів.
10. Чи досягнута мета і завдання бесіди.
11. Використання наочності, технічних засобів.
12. Переваги і недоліки бесіди, пропозиції її удосконалення.

Пам'ятка для проведення індивідуальної бесіди з учнем

1. Мета: навчитися висувати мету бесіди, розробляти план і технологію проведення бесіди з різними за ступенем комунікативності дітьми.
2. Порядок підготовки до бесіди:
 - Визначення теми і мети;
 - Складання плану й запитань;
 - Визначення способів початку бесіди;
 - Продумування методики реєстрації ходу бесіди;
 - Пілотажна перевірка на 2–3 учнях;
 - Корекція технології бесіди.
3. Аналіз бесіди: зверніть увагу на наступне:
 - А) Чи вдалася бесіда?
Якщо так – чому?
Якщо ні – чому?
 - Б) Які прийоми підтримання бесіди використовувались (схвильовані крики, жести, зміна голосу і т. д.)?
 - В) Особливості поведінки учня, його міміка, жести, інтонація мови.
 - Г) На які питання учень найбільш активно відповідав? Чому?
 - Д) Які питання не досягнули мети? Чому?
 - Е) Закінчення бесіди.
4. Висновок: чи досягнута висунута мета? Що вимагає корекції і доробки в технології проведення індивідуальної бесіди?

Добірка індивідуальних бесід з учнями

Індивідуальна бесіда 1

Батько: Які успіхи у нашого сина?

Учитель: У нього не дуже гарна поведінка і низькі оцінки. Він рідко робить домашні завдання та часто зриває уроки.

Батько: Невже!? А які саме у нього оцінки?

Учитель. У нього одні одиниці та двійки. Усі вчителі пишуть йому зауваження у щоденник, та прохання, щоб ви прийшли до школи.

Мати: Але він мені не показує щоденник.

Учитель: Це і не дивно. Якщо так буде продовжуватись і далі, ми змушені будемо виключити його зі школи!

Мати: Допоможіть, будь ласка, у вихованні нашого сина.

Учитель: Я погоджуюся вам допомогти, але тільки нашими спільними зусиллями ми зможемо досягти успіху.

Індивідуальна бесіда 2

Учень біжить по коридору. Учитель його зупиняє і запитує:

– Ти знаєш як слід поводити себе в школі?

– Ні, – відповів хлопчик. Адже він був тільки у першому класі.

– Ходімо до класу і я тобі розповім, – люб'язно сказала вчителька.

Вони прийшли до класу, сіли за парту і Ольга Петрівна почала розповідати правила поведінки в школі:

– Що ж, Петрику, – почала вона, – в школі існують певні правила, і всі учні та вчителі повинні їх дотримуватися.

– А які це правила? – із зацікавленістю запитав Петрик.

– Ну наприклад:

– Дякую, Ольго Петрівно, я все зрозумів та запам'ятав. Тож я більше ніколи не буду порушувати правила.

– Молодець, Петрику. Ну а тепер поспішай на урок, доки не пролунав дзвоник.

– Я пам'ятаю, що на урок запізнюватися не можна. Дякую Вам. До побачення!

– До побачення!

Додаток М

**Протоколи методик для діагностування
обдарованості дитини**

Додаток М 1

Методика "Який Я?" (Г. Н. Осипова)

Експериментатор, користуючись поставленим далі протоколом (табл. 2.1), запитує у дитини, як вона самасебе сприймає і оцінює за десятьма різними позитивними якостями особистості. Оцінки, пропоновані дитиною самій собі, проставляються експериментатором у відповідні колонки протоколу, а потім переводяться в бали.

Бланк протоколу до методики – "Який Я?"

Таблиця 2.1.

з/п	Оцінювані якості особистості	Оцінка за вербальною шкалою			
		Так	Ні	Інколи	не знаю
11	Хороший				
22	Добрий				
33	Розумний				
44	Акуратний				
45	Слухняний				
66	Уважний				
77	Ввічливий				
88	умілий (здатний)				
99	Працьовитий				
110	Чесний				

Оцінка результатів

Відповіді типу «так» оцінюються в 1 бал, відповіді типу «ні» оцінюються в 0 балів. Відповіді типу «не знаю» і також відповіді типу «іноді» оцінюються в 0,5 бала. Самооцінка дитини визначається за загальною сумою балів, набраної нею за всіма якостями особистості.

Висновки про рівень розвитку

10 балів - дуже високий.

8-9 балів - високий.

4-7 балів - середній.

2-3 бала - низький.

0-1 бал - дуже низький.

Додаток М 2

Методика "Шкала для вимірювання рівня самоповаги"

(М. Розенберг)

Мета: виявити глобальне ставлення особистості до себе.

Хід проведення: учні мають уважно прочитати опитувальник, що складається з десяти суджень. На кожне з них пропонується чотири градації відповідей, поданих у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

ВІДПОВІДІ	СУДЖЕННЯ В БАЛАХ	
	Прямі	Зворотні
Повністю згоден	4	1
Згоден	3	2
Не згоден	2	3
Зовсім не згоден	1	4

СУДЖЕННЯ

1. Я відчуваю, що я гідна людина – принаймні не меншою мірою, ніж інші.
2. Я схильний відчувати себе невдахою.
3. Мені здається, що я маю хороші якості.
4. Я здатний робити дещо не гірше, ніж інші.
5. Гадаю, мені немає чим особливо пишатися.
6. Я добре ставлюся до себе.
7. Загалом я задоволений собою.
8. Мені б хотілося більше поважати себе.
9. Я іноді ясно відчуваю свою непотрібність.

10. Часом думаю, що я в усьому поганий.

Обробка даних.

Код опитувальника: прямі запитання – 1,3,4,6; зворотні запитання – 2, 5, 7, 8, 9, 10. Максимально можлива сума – 40 балів, мінімальна – 10 балів.

Глобальне ставлення особистості до себе виявляється у тривожності, депресивності психосоматичних захворюваннях, а також в активності під час спілкуванні, прагненні до лідерства, почутті міжособистісної.

Додаток М 3

Бланк тесту-опитувальника батьківського відношення до дитини(ОБВ) А. Я. Варга, В. В. Століна

Прізвище ім'я _____

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

Питання:

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю досаду щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які окрім презирства нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає у себе все погане, як губка.

18. Мою дитину важко навчити гарних манер, при найбільшому старанні.
19. Дитину потрібно тримати у суворих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би..
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими і у поведінці і у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте і дорослішає.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося у житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. Приймаючи сімейні рішення слід враховувати і думку дитини
34. Головна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість і лінь.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.
39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – нездатна ні до чого доброго.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.
48. Сувора дисципліна у дитинстві – розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.

55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
58. Не рідко я захоплююсь своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї.
61. Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі для опитувальника:

1. «Прийняття-відхилення» - 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.
2. «Кооперація» - 6, 9, 21, 25, 31, 33, 39, 35, 36.
3. «Симбіоз» - 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
4. «Авторитарна гіперсоціалізація» - 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. «Маленький (-а) невдаха» - 9, 11, 13, 17, 22, 23, 54, 61